mirabiliter exquirunt. Quod bonorum tortores torquebuntur et malas bestias de terra auferret deus. Capitulum XXIII.

Quidquid igitur adversum nos mali principes moliuntur fieri ipse permittit et tamen iniustissimi persecutores quibus dei nomen contumelie ac ludibrio fuit non se putent impune laturos quia indignationis adversus nos eius quasi ministri fuerint punientur enim iudicio dei qui accepta potestate super humanum modum fuerint abusi et insultarunt etiam deo superbius eiusque nomen eternum vestigiis suis subiecerunt impie nepharie que calcandum propterea vindicaturum se in eos celeriter pollicetur et exterminaturum bestias malas de terra. Sed idem quamvis populi sui vexationes et hic in presenti soleat vendicare tamen iubet nos expectare patienter illum celestis iudicii diem quo ipse pro suis quemque meritis aut honoret aut puniat. Quapropter non sperent sacrilege anime contemptos et inultos fore quos sic obtriverunt. Venient rabiosis ac voracibus lupis merces sua qui iustas et simplices animas nullis facinoribus admissis excruciaverunt. Nos tamen laboremus ut ab hominibus nichil aliud in nobis nisi sola iustitia puniatur. Demus operam totis viribus ut mereamur a deo simul et ultionem passionis et premium.

Explicit liber quintus firmiani lactantii de iustitia

Incipiunt capitula sexti libri de vero cultu

Quod innocentia verissimus dei cultus est quia carnalis homo corporis deditus nescit. 1
Quod deus non esurit nec sitit nec in tenebris est ut ei oporteat hostias immolari aut vina offerri vel lumina et quare hec offerantur diis gentium quod fidem rectam et veram innocentiam offerre nesciunt in quibus consistit dei cultus et quod inter omnia que ad cultum dei pertinet prestantissimum est homines ad veritatem et iustitiam erudire et quare noluit ab elementis incipere. 2
De duabus viis quarum altera virtutum altera vitiorum est que in littera pictagorica figuratur et fidelius tractatur a christianis quam philosophis et de duobus ducibus viarum. 3
De via virtutis que ad melioris campos ducere dicitur et vitiorum que ad impia tartara ducit et ducibus utriusque. 4
De falsa diffinitione philosophi quam auctore lucilio posuerunt philosophi et vera differentia scientie et virtutis. 5

Q phi nescierut quid bonu q malu quia fonte boni lum
du nesciebat nec intellexeru quib debeat rectu ac operu
finis esse et quo cstet lucilu falso diffinisse vtut offic. 6
Q in via errois e spes sapie et vtutis et q vitats et sapie est
simplex et angusta et ardua et deu hz duce. 7
Quare a phis veritas inveniri no possit n ab hiis q tremis
dediti sut s ab electis invenit p legem dei cui pt Cice
ronis diffinitio adaptari. 8
Q caput et via veritatis est deu fidelit nosce et diliger
cole et qre diuse leges sut a gctib9 instituite et q sensu vi
geat integritate q gra largitu potig q na. 9
Q religio deo misericordia debetur hoi et qs cas edificadi
civitates et conveniedi socialit et inventiois vboru sto
crementi sut. 10
In quos pcipue sit vitas huanitatis extenda et in qbus
liberalitatib9 p magnaris pcat opa et ipensa pstantis. 11
A quo sit speranda et exspectanda et q et qnta sit va libe
ralitatis merces q manis et nulla false et quid sit gra
dus humanitatis. 12
De pmio et q i initite et pnb9 pauperu quisq tpat a
deo et trib9 gradib9 virtutis. 13
Q phi vera caruerut huanitate qui cu stoycis cam
inter morbos aie posuerut. 14
Quo paripatetici vincant stoycos et doceat affectum
malu stimulos evelli no posse s mitigari et ea q q bru
tis aialib9 data sut singula homi insita sut vniusa et
quo stoyci inctis affectiones diffiniat. 15
Quo paripatetici erraverint et q bong vs9 affectui vtutis
e malg vitiu et q vs9 ipe ex ca pensandg est. 16
Q ea q phi vitia putat vtutes sut si tn referut ad fine
debitu id e ad deu et q insani sut q huana natura inter
affectib9 spoliare nitunt. 17
Quo pcepta dei quib9 insistendu est a pphetics dissidet
institutis et qntg sit parie tytulg. 18
Q paripatetici stoycis obviant i excessioe affectuu et q finit
tes furie qs poete finxert et quis eoz vs9 sit vl abusg. 19
De qnqz sensuu voluptatib9 et qre plg voluptis sit datu hoi
i na q ceteris aiantib9 et pim de volupte visg et de specta
cul et de ludoru et spectaculoru auctorib9. 20

De voluptate aurium et quid sibi velit divinorum eloquiorum sim
plicitas que omnibus carminibus et floribus pompisque verborum
preferenda est. 21
De voluptate olfactus et gustus quam vir prudens evitare debet
ut laqueos et tendiculas mortis. 22
De voluptate tactus et quare in homine sit vehementior quam in ce
teris animalibus et quantas per eam dyabolus turpitudines ingerat
et pericula gehenne et de licito coytu et illicito et quare iter certa
ciantia sola mulier post conceptum sit patiens viri et quibus sit
continentie vel incontinentie fructus. 23
De pena et fructu eius et contra stimulos et de stricto iudicio
dei ex quibus sacrificiis et in qua ara possit placari. 24
De donaria dona et sacrificiis divinis et forma laudandi deum
et orationis forma et fructu. 25

Explicitunt capitula sexti libri Firmiani de vero cultu.

Quod innocentia verissimus dei cultus est quam carnalis ho
mo corpori deditus nescit. Capitulum primum.

Quod erat officium suscepti muneris divino
spiritu instruente ac suffragante ipsa veritate
complevimus cuius asserende atque illustrande cum
michi et sciam et fidem ipse dominus noster imposuit
me quo nec sciri quicquam potest nec explicari. Venio nunc ad
id quod est summum operis huius et maximum ut doceam quo ritu
quove sacrificio deum coli oporteat. Id enim est hominis officium in
eoque solo summa rerum et omnis beate vite ratio consistit quandoquidem
propterea ficti et inspirati ab eo sumus non ut celum videremus
et solem quod Anaxagoras putavit sed ut artificem solis et ce
li deum pura et integra mente coleremus. Quamvis autem
precedentibus libris pro ingenii mediocritate defenderimus ve
ritatem tamen et ritu quoque ipso et luce vel maxime potest. Nichil
enim sancta et singularis illa maiestas aliud ab homine desi
derat quam solam innocentiam quam si quis obtulerit deo satis
pie satis religiose litavit. Homines autem neglecta iustitia
cum sint omnibus flagitiis ac sceleribus inquinati religiosos se pu
tant si templa et aras hostiarum sanguine cruentaverint
si focos odorati ac veteris vini profusione madefecerint.
Quinetiam sacras dapes apparant et exquisitas epulas quasi
aliquid inde libaturi offerunt quicquid aspectu rerum quicquid
ope aut odore pretiosum et hec grata esse diis suis non ex

e)

aliqua diuinitatis rōne quā nesciunt ꝫ ex suis cupiditatib⁹
iudicant nᵒ intelligunt terrenis opib⁹ deū nō indigē
Nichil enī sapiunt n̄ trā bonaq3 et mala solius corporis sen
su ac voluptate ꝑpendunt Huius arbitrio vt religionē po
derat sic totius uite sue acta disponit Et qm̄ se semel a ce
li ꝯteplatione auerterunt sensuq3 illū celestem corpi ma
ncipauerunt libidinib⁹ frena ꝑmittunt tanq̄ secū ablaturi
uoluptatē quā momētis oīb⁹ cape festinat ac cum
ministerio corporis nō corpus ministerio ac uti debet Idem
maximū bonū iudicat opes quas si bonis artib⁹ asse
qui nō pnt malis assequuntur fraudant rapiūt spoli
ant insidiantᶻ abiurat Nichil denique modeāti aut pe
si hnt dīuīno auro coruscent argento gemmis vestib⁹
fulgeant Auidissimo ventri opes suggerat stipati fa
liarū gregib⁹ ꝑ dimotū ꝑplm̄ sc̄ incedat Sic additi et
servientes voluptatib⁹ vim vigoremq3 mentis extinguunt
et cū viuē se maxīe putant ad mortē concitatissime ꝑ
perant Nam sicut in scdō libro docuimus celi rō in animo
tractaut in corpe est qui bona negligunt animi corporis ap
petunt in tenebris ac morte v̄santᶻ que sunt tre atq3 cor
poris quia vita et lumē de celo est Cuius qm̄ expertes sunt
corpori suiendo longe absunt ab intellcū rerū diuinarū
eadē miseros vbique cecitas premit Sicut enī sit qui verus
deus ita qui sit verus cultus ignorant. Quod deus nᵒ esurit
nec sitit nᵒ in tenebris est vt ei oporteat hostias imo
lari aut vina offerri ul' lumina et q̄re hec offerantur
diis a gentiū q fidem rēam et vera īnocentiā offerre
nesciunt in quib⁹ ꝯsistit dei cultus et q̄ intʳ oīa q̄ ad
cultū dei ꝑtinet prestantissimū ē hoīes ad vēitatē et
iusticiā erudire et q̄re uoluit ab elemēt/ incipe./. Caᵐ. 2ᵐ
Mactant igr̄ opimas ac pingues bestias deo q̄i esurienti
ꝑfundūt vina tanq̄ sitienti accendunt lumina velut
in tenebris agenti Quod si suspicari a ꝑcipe aīo posset
que sint bona illa celestia quorum magnitudinē tre
no adhuc corpe obuoluti sensu cape nō possum⁹ Iā se
cū hos officiis inanib⁹ stultissimos esse cognosceret vel si
celeste lumen qd' dicimus solem ꝯteplari velint iam
sentient q̄ꝫ non indigeat lucernis eorū deus qui ipse in
vsū hominis tam claram tam candidā lucem dedit Et
cū in tam ꝑuo circulo qui ꝑꝑ longinquitatē nō am

plus q̄ humani capitis vedi videt͛. hec mensura tm̄ sit ful
goris vt eā mortaliū luminū acies nō queat cōtueri et
si paulisꝑ intenderis hebetatos oculos caligo ac tenebre
ꝯsequūt͛ quid tandē luminis quid claritatis apud ipm̄ de
ū penes quē nulla nox ē esse arbitrem͛ qui hac luce si
moderatā ē vt neqȝ nimio fulgore ne calore vehemēti no
ceret animātibꝫ tamqꝫ ꝯstatū rerū dedit quātū ā mortalia
corpa pati possent ā frugū maturitas postularet Nū
igit͛ mentis sue compos putandꝰ est qui et auctori et da
tori luminis candelam ā ceram lumē offert ꝓ munē.
Aliud vō illud a nobis exigit lumē et quidē nō fumidū
ꝭ vt ait poeta liquidū ac clarū mentis scȝ ꝑꝑ qd a po
etis fetos nūcupat͛ qd exhibē non pt̄ nisi q̄ deū agno
uerit Illorū aūt dȳ qui t̄reni sūt egent luminibus q̄ in
tenebris ffc̄e sint Quorū cultores quia celeste nichil
sapiūt et religiones quibꝫ deseruiūt ad t̄ra reuocat In
ea em̄ lumine opus est quia rō eiꝰ et nā tenebrosa ē
Itaqꝫ dijs non celestem sensū ꝭ hūanū potius attribu
unt Ideoqꝫ illis necaria et grata credūt esse que nob ꝗbꝫ
aut esurientibꝫ opus est cibo aut sitientibꝫ potu ā
veste algentibꝫ aut cū sol decesserit lumē vt vidē possis
nullis igit͛ ex rebus tā ꝓbari et intelligi pt̄ deos istos
cū aliqn̄ vixerint mortuos esse q̄ʒ ex ipo ritu q̄ ē totus
e t̄ra Quid em̄ celestis in se boni pt̄ habē pecudū san
guis effusꝰ quo aras inquinant nisi forte deos exsti
mat eo uesci quod hoīes aspnant͛ attingē Et quisqs
illis hanc sagmā ꝓstiterit quāuis ille grassator adul
ter veneficus parricida sit beatꝰ ac felix erit Hūc di
ligūt hūc tuent͛ huic oīa que optauerit prestant ·
Merito ergo ꝑsius huiꝰoi suo more supstitiones deridet
Qua tu inquit mercede deorū emeris auriculas pul
mone et lactibꝫ vnctis Senciebat videlicet nō carne
opus esse ad placandā celestiū maiestatē ꝭ mēte sca
et iusto aīo et pectore vt ipe ait qd nāli sit honestate
generosū Hec ē religio celestis nō que constat ex rbꝫ
corruptis ꝭ q̄ v̄tutibꝫ animi qui oritur e celo hic ve
rus est cultus in quo mēs colentis seipam deo īma
culatam victimā sistit Id aūt ipm̄ quō ꝯsequendū
quō prestandū sit docebit huiꝰ libri disputatio Nichil
em̄ tam ꝑclarū hoīqꝫ ꝯueniencius pt̄ eē q̄ʒ erudire hoīes

ad iustitiam. Apud Ciceronem Catulus in hortensio philosophiam rebus
omnibus preferens malle se dicit vel unum parvum de officio libel
lum quam longam orationem pro seditioso homine cornelio. Que sententia
non utique Catuli qui illud fortasse non dixit sed Ciceronis est
putanda qui scripsit. Credo ut libros quos de officiis erat
scripturus commendaret in quibus ipsis nichil esse testatur in omni
philosophia et fructuosius quam precepta vite dare. Quod si hoc illi faciunt
quibus non est veritas cognita quanto magis nos facere debemus
qui adeo eruditi et illuminati possumus vera precipere. Nec
tamen sic docebimus ut quasi prima virtutis elementa tradamus
quod est infinitum sed tamquam docendum susceperimus eum qui apud
illos iam perfectus esse videatur. Manentibus enim preceptis eorum
que solent ad probitatem recte dare ignota illis superstruemus
ad perficiendam consumendamque iustitiam quam non tenent. Ea vero
que possunt cum illis esse communia pretermittam ne quid ab
hiis videar mutuari quorum errores coarguere atque aperire
decreverim. De duabus viis quarum altera virtutum altera vitiorum est que in littera pictagorica figurant et fideliter tractatur a cristianis quam philosophis et de duobus viatum. Capitulum 3m.

Due sunt vie per quas humanam vitam
progredi necesse est una que in celum ferat altera ad infe
ros deprimat quas et poete in carminibus et philosophi in dispu
tationibus suis induxerunt. Et quidem philosophi alteram virtutum esse
voluerunt alteram vitiorum. Eamque que sit assignata virtutibus
primo aditu esse arduam et confragosam in qua si quis difficul
tate superata in summum eius evaserit habere eum de cetero pla
num iter lucidum amenumque campum et omnes laborum suorum
capere fructus uberes atque iocundos. Quos autem primi aditus
difficultas deterruerit eos in illam vitiorum viam labi at
que deflectere que primo ingressu sit quasi amena multoque tri
tior. Deinde cum in eam paulo ulterius processerint amenitatis
eius speciem repente subduci exoriri autem viam precipitem nunc
saxis asperam nunc obductam sentibus nunc gurgitibus intercisam vel
torrentibus rabidam ut laborare herere labi cadere sit necesse. Que omnia
eo proferunt ut appareat in virtutibus capiendis labores esse max
imos in perceptis autem maximos fructus et solidos atque incorrup
tas voluptates. Vitia vero quibusdam delinimentis naturalibus illicere
animos hominum et inanium iocunditatum specie captos ad acerbas
amaritudines miseriasque perducere. Sapiens prorsus disputatio
si virtutum ipsarum formas atque terminos scirent. Non enim didi

cerant uel qui sint uel qui eas mercedis a deo maneat q
nos hijs duobꝫ libris docebimus Hy vō quia ignorabāt ā
dubitabant aīas hoīm īmortales esse et v̇tutes et vicia t
cemis honoribꝫ ā penis extimauerūt Omīs g° h' de dua
bus vijs disputatio ad frugalitatē ad luxuriā spectat Di
cūt em̄ humane vite cursū y lr̄e, sitem q vnusquisq̄ ho
minū cū p̄me adolescencie limē attigeꝛit et in eū locū ve
nerit vbi se via scindit in ambas hereat nutabūdꝰ ac
nesciat in quā se p̄te potiꝰ inclināt si ducē nactꝰ fuerit q
dirigat ad meliora titubantē hoc est si ā phīam didicerit ā
eloquenciā aut aliquid honeste artis quo euadit ad bonā fru
gem quod fieri sine labore maxīo non p̄t honestā et copi
osam vitā disputāt pacturū Si em̄ doctorē frugalitatis
non inuenīt in sinistrā viam q̄ melioꝛis spem mentiat
incidē id ē desidie inertie luxurie se tradē que suauia q̄dē
videntur ad tēpus vera bona ignorati post aut amissa oī
dignitate ac re familiari in oībꝫ miserijs ignominiaq̄
victurū Ad corpus g° et ad hāc vitā quā in t'ra dūmꝰ
fines earū viarū retulerūt poete fortasse meliꝰ qui hoc
biuiū apud inferos esse voluerūt s̄ in eo fallunt q eas
vias mortuis p̄posuerūt vtraq̄ g° vere s̄ tn̄ vtraq̄ non
recte q oportuit vias ipas ad vitā fines earū ad mortē
referri Nos igit̄ meliꝰ et veriꝰ quia duas istas vias celi
et infeꝛorū esse dicimꝰ quia iustis īmortalitas īiustis
pena etna p̄posita est Quo aut hee vie ul' in celū tollāt
ul' ad inferna p̄cipitent explicabo et ap̄iam q̄ sint vir
tutes quas phī nesciēꝛūt tn̄ eaꝝ q̄ sint p̄mia sil' autē
que sint vicia que ue eorū supplicia monstrabo Iam
fortasse aliquis expectet vt sepatī vicijs ac v̇tutibꝫ dicam
cū de bono ā de malo dissentibꝫ nobis eciā quod ē cōtrariū
possit intelligi siue em̄ v̇tutes inferas vicia sua sponte
decedent siue vicia eximas v̇tutes vltro subibūt Sic bo
norū ac malorū constituta nā est vt semiuicē s̄e oppugnēt
s̄e expellant Ita fit vt neq̄ vicia detrahi sine v̇tutibꝫ pos
sint nc virtutes inseri sine detractione viciorū Vias i
git̄ vias longe alr̄ inducimꝰ q̄ʼ inducī a phīs solent·
Primūq̄ vtraq̄ p̄positū esse dicimꝰ ducē vtraq̄ īmortalē
s̄ alterū honoratū qui virtutibꝫ ac bonis p̄esit alterū
dapnatū qui vicijs ac malis Illi aut̄ in dexteriore tm̄
via ducē ponūt neq̄ vnū neq̄ p̄petuū Siquidē quelibꝫ

doctorum bone artis induerunt qui ad desidiam revocent homines
et fugi esse doceant. Sed neque ingredi faciunt in eam viam pueros
et adolescentes videlicet ut artes discant in hiis etatibus. Nos
autem omnis sexus et generis et etatis in hoc celeste iter induci
mus quia deus qui eius vie dux est immortalitatem nulli homini na
to negat. Forma quoque ipsarum viarum non ita est ut illi putauerunt.
Quid enim opus est y litera in rebus contrariis atque diuisis. Sed
altera illa melior conuersa est ad solis ortum altera illa ad occasum
quoniam qui veritatem et iustitiam sequitur is accepto immortalitatis p
remio perhenni luce potietur. Qui autem ab illo malo duce illectus
pretulerit vitia virtutibus mendacium veritati necesse est ad occa
sum et tenebras deferatur. Describam igitur utramque et earum proprietates
habitas monstrabo. **De via virtutis que ad elisios cam
pos ducere dicitur et viciorum que ad ipsa tartara ducit et ducibus**
Una est itaque virtutis ac bonorum via **utriusque. Capitulum xm**
que fert non in elysios campos ut poete loquuntur sed
ad ipsam mundi arcem. Altera malorum exercet penas et ad
ipsa tartara mittit. Est enim damnatoris illius qui prauis reli
gionibus institutis auertit homines ab itinere celesti et in viam perdi
tionis inducit. Cuius vie species et figura sic est composita in aspectu
ut plana et patens diuersi generis florum atque fructuum delectabilis esse — Nota hanc viam
videatur. In ea enim posuit deus omnia que pro bonis habentur in terra opu
lentiam dico honorem quietem voluptates illecebras omnes. Sed cum
hiis pariter iniustitiam crudelitatem superbiam perfidiam libidinem cu
piditatem discordiam ignorantiam mendacium stultitiam ceteraque vitia. Ex
itus autem huius vie talis est cum ventum fuerit ad extremum vi
am retrocedi non licet cum cum sua pulcritudine tam subito
precidatur ut non ante quis fraudem perspicere possit quam precipitatus
in altitudinem profundam cadat. Quisquis enim presentium bonorum
specie captus et in consequendis ac fruendis occupatus non pre
uiderit ea que post mortem secutura sunt seque a deo auerterit is
vero ad inferos deiectus in eterna dampnabitur pena. Via vero
illa celestis difficilis et cliuosa proposita est vel spinis hor
rentibus aspera vel saxis extantibus impedita ut eterna dam
nabitur pena/ summo cum labore ac pedum tritu cumque mag
na cadendi solitudine sit cuique gradiendum. In hac posuit
iustitiam temperantiam patientiam fidem castitatem abstinentiam
concordiam scientiam veritatem sapientiam ceterasque virtutes sed
simul cum hiis omnes paupertatem ignominiam laborem dolorem
amaritudines omnes. Quisquis enim spem suam porrexerit

longius et meliora malueris carebit hiis terre bonis et expe
ditus ac levis difficultatem vie superet. Nec enim potest qui se ap
paratu regio instruxerit aut divitiis oneraverit angustias il
las vel ingredi vel tenere. Unde intelligitur ideo malis et iniu
stis facilius provenire que cupiant quia prona et declivis est eorum
via bonis autem que optinent difficile procedere quia difficili et ar
duo itinere graditur. Iustus igitur quoniam durum asperumque iter ingres
sus est contemptui derisui odio sit necesse est. Omnes enim quos cupi
ditas aut voluptas precipites trahit invident ei qui virtutem
capere potuerit et inique ferunt id habere aliquem quod ipsi non habent.
Erit itaque pauper humilis ignobilis subiectus iniurie et tamen omnia
que amara sunt perferens. Et si patientiam iugiter ad summum illum
gradum perduxerit ac fine dabitur ei corona virtutis et a deo pro
sunt vie quas deus humane vite assignavit. In quibus singulis
et bona ostendit et mala sed ordine preposterio atque converso. In
una monstravit temporalia prius mala cum eternis bonis qui est
ordo melior; in altera temporalia prius bona cum eternis malis qui
est ordo deterior; ut quicumque presentia mala cum iustitia delegerit ma
iora et certiora bona consequatur quam fuerunt illa que sprevit. Quis
quis autem bona presentia iustitie preposuerit in maiora et longi
ora incidet mala que fuerunt illa que fugit. Hec enim vita cor
poralis quia brevis est ideo et mala eius et bona brevia sint
necesse est. Illa vero spiritualis que huic terrene contraria est quoniam sempi
terna est ideo et bona eius et mala sempiterna sunt. Ita fit ut et
bonis brevibus mala eterna et malis brevibus bona eterna
succedant. Itaque cum semel proposita sint homini bona et mala
considerare unumquemque secum decet quanto satius sit perpetuis bo
nis mala brevia pensare quam pro brevibus et caducis bonis
mala perpetua sustinere. Nam sicut in hoc seculo cum est propositum
bellum cum hoste certamen prius laborandum est ut sis postmodum in
otio esuriendum sitiendum estus frigora perferenda humi quie
scendum vigilandum periclitandum est ut salvis pignoribus et
domo et re familiari et omnibus pacis ac victorie bonis per
frui possis. Cum autem presens otium malueris quam laborem malum
tibi maximum facias necesse est. Preoccupabit enim adversarius
non resistentem vastabuntur agri diripietur domus in predam
uxor ac liberi venient ipse interficere aut capiere. Que
omnia ne accidant presens commodum differendum est ut maius lon
giusque pariatur. Sic in omni hac vita quia nobis adversarium
deus conservavit ut possemus capere virtutem obmittenda est presens

voluptas ne hostis opprimat vigilandum stationes agende
militares expeditiones obeunde fundendus ad ultimum cruor
Omnia denique amara et gravia patienter ferenda eo quidem
promptius quod nobis imperator noster deus premia pro laboribus eter-
na constituit Et cum in hac terrena milicia sic homines la-
boribus exhauriant ut ea sibi pariant que possunt eodem modo perire
quo parta sunt certe nobis nullus labor recusandus est quibus id
acquiritur quod nullo modo potest amitti Voluit enim deus quod hominem No.
ad hanc militiam genuit expeditos in acie stare et intentus
acriter animus ad unius vel invisibilis hostis insidias vel
apertos impetus vigilare qui nos sicuti periti et exercitati duces
solent variis artibus captant pro cuiusque natura et moribus seviens
Aliis enim cupiditatem insaciabilem immittit ut opibus suis tamquam com-
pedibus illigatos a via veritatis excuciat Alios inflammat
ire stimulis ut ad nocendum potius intentos a dei contemplaci-
one detorqueat Alios immoderatis libidinibus immergit ut vo-
luptati et corpori servientes ad veritatem respicere non possint
Aliis vero inspirat invidiam ut suis ipsi tormentis occupati
nichil cogitent aliud nisi eorum quos oderint felicitatem
Alios inflat ambicionibus hii sunt qui ad gerendos magis-
tratus omnem vite sue operam curamque constituunt et fastos signent
et annis nomen imponant Quorundam cupiditas tendit altius
non ut provincias temporali gladio regant sed ut infinita et perpetu-
a potestate domini se dici velint Omnium generis humani quos autem
pios viderit variis implicat religionibus ut impios faciat Hiis
vero qui sapienciam querunt philosophiam in oculos impingit ut
specie lucis excecet ne quis comprehendat ac teneat veritatem Sic
hominibus obstruxit aditus omnes et obsedit vias publicis
latens erroribus quos ut discutere possemus ipsumque auctorem
malorum vincere illuminavit nos deus et armavit vera celestique
virtute de qua nunc michi disserendum est De falsa diffini-
cione philosophorum quam auctore Lucilio posuere philosophi et vera doctrina
sciencie et virtutis. Capitulum vm.

Sed priusquam singulas vir-
tutes exponere incipiam definienda est ipsa virtus quam
non recte philosophi diffinierant quid esset aut in quibus rebus quid
operis aut haberet officii Nomen itaque solum retinuerunt vim
vero et affectum et racionem perdiderunt Quecunque autem in diffini-
cione virtutis solent dicere paucis versibus collegit et
narrat Lucilius quos malo equidem ponere ne dum mul-
torum sentencias refello sim longior quam necesse est Virtus Albine

Nota quid sit virtus

est precium persolvere verum quis in versamur quis vivimus rebus ad
esse. Virtus est homini scire id quod quaeque habeat res. Virtus scire
homini rectum utile quid sit honestum que bona que mala item
quid inutile turpe inhonestum. Virtus querende finem rei scire
modumque. Virtus diviciis precium persolvere posse. Virtus id dare quod
re ipsa debetur honori. Hostem esse atque inimicum hominum morumque
malorum. Contra defensorem hominum morumque bonorum. Magnifi
care hos hiis bene velle hiis vivere amicum. Commoda preterea pa
trie sibi prima putare. Deinde parentum tercia iam postrema
que nostra. Ab hiis diffinicionibus quas poeta breviter comprehendit
M. Tullius traxit officia vivendi Panecium stoicum secutus eaque
tribus voluminibus inclusit. Hec autem quam falsa sint mox videbimus
ut appareat quantum in nos dignatio divina contulerit que
nobis aperuit veritatem. Virtutem esse dixit scire quid sit bonum
et malum quid turpe quid honestum quid utile. Quod minus
breviter facere potuit si tamen bonum ac malum diceret quia nichil
potest esse utile vel honestum quod non idem bonum sit nichil inutile
ac turpe quod non idem malum quod et philosophis videtur. Et idem Cice
ro in 3° supradicti operis libro ostendit. Verum scientia non potest esse
virtus quia non est in nobis sed ad nos extrinsecus venit. Quod autem
transire ab altero ad alterum potest virtus non est quia virtus sua cui
que est. Scientia igitur alieni beneficii est quia posita est in audiendo

Nota doctrina [illegible]

virtus tota nostra est quia posita est in voluntate faciendi boni.
Sicut ergo in itinere celebrando nichil prodest viam noscere nisi co
natus ac vires suppetant ambulandi ita vero scientia nichil
prodest si virtus propria deficiat. Nam fere eciam hii qui peccant
et si non perfecte tamen quid sit bonum et malum senciunt et quo
ciens aliquid improbe ~~aliqui~~ faciunt peccare se sciunt et ideo
celare nituntur. Sed cum eos boni et mali natura non fallat cu
piditate mala vincuntur ut peccent quia deest illis virtus
id est cupiditas recta et honesta faciendi. Ex hoc igitur apparet
aliud esse scientiam boni malique aliud virtutem quia potest esse
scientia sine virtute sicut in plurimis philosophorum fuit. In quo quoniam
recte ad culpam pertinet non fecisse que scieris recte voluntas
prava et viciosa animi quam ignoratio excusare non potest pu
nietur. Ergo sicut virtus non est bonum ac malum scire ita
virtus est bonum facere malum non facere. Et tamen scientia sic cum virtu
te coniuncta est ut scientia precedat virtutem virtus sequatur scientiam
quia nichil prodest cognitio nisi et actio subsequatur. Oracius
igitur paulo melius Virtus est vicium fugere et sapiencia prima. Sed inepte

qe contrario timmant vt si dicet bonu est qd malu no est
Cu em quid sit virtus nescio ne vitiu quide quid sit nescio
Vtruqz em incidet distinccio qua na rei talis est vt v
truqz a intelligi a non intelligi sit nece Veru nos faciam
qd ille debuit Virtus e ira cohibe cupiditate cpesce libidine
refrenare Id e em vitiu fuge Na fere oia que fiut iniuste
atqz improbe ab hys oriut affectibg Si em comotionis huius
qua dicit ipetus retudat omes hoies gtentiones hoim ma
le sopient nemo insidiabit nemo psiliet ad nocendu Ite
si cupiditas tepeeret nemo tra mariqz grassabit nemo ex
ercitu ducet vt rapiet et vastet aliena Ite si ardor libidinu
cpmat ois etas et sexus retinebit sua sctate Nemo qt
qd pudendu aut patiet aut faciet Ergo vniusa scla et fla
gitia hys comotionibg vtute sedatis ex hoim vita mo
ribusqz tollent Que sedatio comotionu et affctuu hac het
rone vt oia recte faciamus Omie em vtutis officiu e non
peccare Quo pfecto fungi no pt qui deu nescit qm ignoratio
eius a quo bona oriut iprudente ipingat i vitia nece
est Itaqz vt breuius et significatius vtriusqz rei suma officia
determine Bna e deu noscere virtus cole In illo sapia i ho iusti
tia contmet Q phi nescierut quod bonu a malu q a
fonte boni liquidu nesciebat nec intellexerut quis debeat
reru et opez finis ee et quo gstet lucilu sto diffiniuisse
Dixi quod erat pmu sciam Virtutis officia Ca. 6m
boni no ee vtute dem quid sit vtus et i q sit sequit
vt id quoqz ipm quid sit bonu et malu nesciuisse phos bre
uiter ondam qd pene declaratu est in libro 3o cu de sumo
bono disputare Qui aut quid eet sumu nescieut et in
ceteris bonis malisue que suma no sut errauerit ne
cesse est q non pt vo iudicio examiare qui fonte ipm no
tenet vn illa descendut Fons aut bonoru deus e malorum
vero ille scz diuini nois sp inimicus de quo sepe diximus
ab hys duobg principys bona malaqz oriut Que ve
niut a deo hanc hnt rone vt imortalitate parent qd
e sumu bonu Que aut ab illo altero id habet officiu
vt a celestibg aduocatu terrenisqz demersu ad pena inf
ficiat sepiterna qd est sumu malu Non igit dum
est quin illi omes quid esset bonu et malu ignoraue
rint qui nec deu nec adusariu dei scierint Itaqz fine

[illegible]

bonorū ad corpus et ad hāc vitā breuē retulerūt quā s solui
et omittere necē est Non sūt pgressi vlterius s oīa eorū precepta
et oīa que inducūt bona terre inherent et humi iacent q̄m
simul cū corpe qd̄ est tīra moriūt Ptinent em̄ nō ad vitā
hominis cōparandā s ad querendas uel augendas opes hono
res glām potētiā q̄ sūt vniūsa ⁊ mōrtalia tā sīt q̄ ille qui
vt ea sibi cōtinent laborauit Hinc est illud vtiq querende si
ne rei facere modūq pprīūt em̄ quib⁹ modis et quibus
reb familiaris querenda sit quia vident male queri solere
Et huiōi vtiq nō est pposita sapienti n̄ em̄ vtiq est opes querē
quarū neq inuentio neq possessio in nrā ptate ē Itaq et
questu et obtentu faciliores sūt malis q̄ bonis Non pt v̄
tus esse in hijs rebus querendis in quarū cōtemptu vis
ac rō virtutis apparet n̄ ad ea ipa cōfugiet q̄ magno et
excelso aīo calcāe ac cōtegē cōsistit Neq fas ē aīam celesti
bus intentā bonis vt h̄ fragilia sibi cōparet ab īmōrtali
tatib⁹ suis opib⁹ aduocāi s potissimū in reb⁹ cōparandis v̄
tutis rō cōsistit quas nobis nec hō vllq n̄ mors ipa pos
sit auferre Cū h̄ ita se habeat illud qd̄ sequit verū est
virtus diuitijs p̄ciū psoluē posse Qui vtiq fere idē signifi
cat qd̄ primi duo s neq ipē neq quisq̄ phorū sāe potu
it preciū ipm̄ ul̄ quale ul̄ qd̄ sit Id em̄ poeta et illi o
nes quos secutus est putauerūt recte opib⁹ vti hoc est fru
gi esse non instruē diuicias suptuose nec largiri temē
non effundē in res supuacuas ā turpes rem familiarē
Dicet aliquis fortasse quid tu Negas ne hāc v̄tute Non
eqūdē nego contrīa em̄ videar cōpbare si negē s vera ne
go quia nō sit illa celestis s tota trena q̄nquidē nichil
efficit n̄ q remanet in tīra Quid aūt sit recte opibus v
ti et quis sit ex diuitijs fructus petendus declarabo aptius
cū de pietatis officio cepero loqui Iā cetēa que sequūt
nullo mō vā sūt Nā impbis īmunitās īdicē aut bo
norū defensionē suscipe pt cū malis eē comūe Crudā
em̄ cōpbitate facta viā sibi ad potētiā muniūt faciūt
q multa q̄ boni solent coqz quidē cōpmptius q fallendi
cā facīūt Vtinā q tā facile essz prestāe q̄ facile ē si
mulare bonitatē Et hy cū eē ceperint sū vero fal̄a noē
deposita mores suos detegūt rapiūt oīa et violāt et
vexant eosqz ipos bonos quorū cām susceperant īsequūt

Nota

et gradus per quos ascenderunt amputat ne quis illos contra
ipsos possit imitari verum tamen putemus hoc officium non nisi
boni esse ut bonos defendat At id suscipere facile est implere
difficile quia cum te certamini congressionique commiseris in
arbitrio dei non tuo posita victoria est Et plerumque improbi
et numero et conspiratione sunt potentiores quam boni ut ad eos
superandos non tam virtus sit quam felicitas necessaria An aliquis
ignorat quotiens melior iustiorque pars victa sit Hinc semper
dominationes acerbe in cives extiterunt plena est exemplis omnis
hystoria sed nos contenti erimus uno Gneus pompeius bono-
rum voluit esse defensor siquidem pro republica pro senatu pro liber-
tate arma suscepit Idem tamen victus cum ipsa libertate occidit
et a spadonibus egiptiis detruncatus insepultus abiectus est Non
est igitur virtus aut hostem malorum esse aut defensorem bonorum
quia virtus incertis casibus non potest esse subiecta Comoda
patrie prima putare sublata hominum concordia nichil
est omnino Que sunt enim patrie comoda nisi alterius civitatis aut
gentis incomoda id est fines propagare aliis violenter ereptum au-
gere imperium vectigalia facere maiora Que omnia non utique
virtutes sed virtutum sunt eversiones In primis enim tollitur huma-
ne societatis coniunctio tollitur innocentia tollitur alieni absti-
nentia tollitur denique ipsa iustitia que dissidium generis huma-
ni ferre non potest et ubicumque arma fulserint hinc eam fu-
gari et exterminari necesse est Verum est Ciceronis illud Qui
autem civium rationem dicunt habendam externorum negant di-
rimunt hii communem humani generis societatem qua sublata benefi-
centia liberalitas bonitas iustitia funditus tollitur Nam
quomodo potest esse iustus qui nocet qui odit qui spoliat qui occidit
Que omnia faciunt qui prodesse patrie nituntur Id enim ipsum prodes-
se quid sit ignorant qui nichil putant utile nichil commo-
dum nisi quod teneri manu potest Hec itaque ut ipsi appellant bo-
na quisquis patrie acquisierit hoc est qui eversis civitatibus
gentibusque deletis erarium pecunia referserit agros ceperit
cives suos locupletiores fecerit hic laudibus fertur in celum
in hoc putatur summa et perfecta esse virtus Qui error non mo-
do populi et imperitorum sed etiam philosophorum est qui precepta quoque
dant ad iniustitiam ne stultitie ac malicie disciplina et
auctoritas desit Itaque cum de officiis ad rem militarem perti-
nentibus disputant neque ad iustitiam neque ad veram virtutem
accomodatur Illa omnis oratio sed ad hanc vitam moremque civilem

qua non esse iusticia res indicat. Et ipse Cicero testatur. Sed nos inquit veri iuris germaneque iusticie solidam et expressam effigiem nullam tenemus umbra et imaginibus utimur. easque ipsas utinam sequeremur. ferunt enim ab optimis nature et veritatis exemplis. Umbra est igitur et imago iusticie quam illi iusticiam putaverunt. Eiusdem sapientiam nomine idem confitetur in philosophis esse nulla. Aut cum Fabricius inquit aut Aristides iustus nominatur aut ab illis fortitudinis aut ab hoc iusticie tamquam a sapiente petitur exemplum. Nemo enim horum sic sapiens ut sapientem volumus intelligi. Nec ii qui sapientes habiti et nominati M. Cicero et Catulus Lelius sapientes fuerunt, ne illi quidem septem sed ex mediorum officiorum frequentia similitudinem quandam gerebant speciemque sapientum. Si ergo ex philosophis ipsorum confessione adempta iusticia est. Omnes igitur ille virtutis descriptiones false sunt necesse est quia quid sit vera virtus scire non potest nisi iustus ac sapiens. Iustus autem ac sapiens nemo est nisi quem deus preceptis celestibus erudivit.

Quod in via erroris est species sapientie et virtutis et quod via veritatis et sapientie est simplex et angusta et ardua et deum habet ducem. Cam Λm

Nam illi omnes qui pro aliorum confessa stulticia sapientes existimantur. specie virtutis inducti umbras et imagines apprehendunt nichil verum quod ea sit ratione quoniam via illa mendax que fert ad occasum multos tramites habet propter studiorum et disciplinarum varietatem que sunt in vita hominis dissimiles atque diverse. Nam sicut via illa sapientie habet aliquid simile stulticie habet aliquid simile sapientie quod arripiant ii qui stulticiam publicam intelligunt. Et ut habet vicia manifesta sic habet aliquid quod simile videatur esse virtuti. ut habet apertum scelus sic prima fronte quandam speciemque iusticie. Quo enim pacto precursor eius vie cuius vis et potestas omnis in fallendo est universos in fraudem posset inducere nisi verisimilia hominibus ostentaret. Deus enim ut immortale illud archanum eius in aperto esse posuit in via sua quam homines pro malis et turpibus aspernantur ut aversi a sapientia et veritate quam sine ullo duce requirebat in idipsum incideret quod vitare ac fugere cupiebat. Itaque illam perdicionis ac mortis viam multiplicem ostendit vel quod multa sunt genera vite vel quod dii multi qui coluntur. Huius dux prevaricator ac subdolus ut videatur esse aliquod discrimen falsi et veri mali et boni. Aliam ducit luxuriosos aliam eos qui frugi appellantur. Aliam imperitos aliam doctos aliam inhertes aliam strenuos aliam stultos aliam philosophos et eos quidem non uno tramite. Illos enim qui aut voluptates aut divicias non refugiunt ab hac publica et celebri via modice

segregat Eos at qui a virtute sequi volunt a contemptu rerum con
sistent per confragosa quedam precipitia trahit Set tamen illa omnia itinera
que spem bonorum ostentant non sunt alie vie sed diverticula et se
mite que videntur quidem ab illa communi dextra usque separari ad eadem
tamen et ad unum omnes exitum sub uno fine deferuntur Ibi enim dux
ille coniungit omnes ubi opus fuerat bonos a malis fortes
ab inhertibus sapientes a stultis separari indecorum s. cultu i
quo ille universos quia sine ullo discrimine stulti fuerunt
uno mucrone iugulat et precipitat in mortem Hec autem via
que est veritatis et sapientie et virtutis et iustitie quorum omnium fons
unus est una vis una sedes et simplex est quia paribus animis
summaque concordia unum sequimur ardua quoniam ad id bonum quod
summum atque sublime est nisi cum summa difficultate ac labore
non potest perveniri. Quare a philosophis virtus inveniri non possit nisi
ab hiis qui terrenis dediti sunt sed ab electis invenitur per legem
dei cui potest Ciceronis diffinitio adoptari. Capitulum 8m.

Hec est via quam philosophi querunt sed ideo non inveniunt quia in
terris potius ubi apparere non potest querunt Errat ergo
velut in mari magno nec quo ferantur intelligunt quia nec via
cernunt nec ducem sequuntur ullum Eadem namque ratione hanc vite vi
am queri oportet qua in alto iter navibus queritur que
nisi aliquod celi lumen observent incertis cursibus vagantur Quis
quis autem rectum iter vite tenere nititur non debet terram aspicere sed celum
et ut apertius loquar non hominem sequi debet sed deum non hiis
terrestribus simulacris sed deo servire celesti Non ad corpus
referre omnia sed ad mentem Non huic vite dare operam sed eterne
Itaque si oculos in celum semper intendas et solem quo oritur ob
serves eumque habeas vite quasi navigii ducem sua sponte
in viam pedes dirigentur et illud celeste lumen quod sanis
mentibus multo clarior sol est quam hic quem carne mortali vi
demus sic reget sic gubernabit ut ad summum sapientie virtutisque
portum sine ullo errore perducat Suscipienda igitur dei lex
est que nos ad hoc iter erigat illa sancta illa celestis quam
Marcus Tullius in libro de re publica tertio pena divina voce depinxit
Cuius ego ne plura dicerem verba subieci Est quidem vera lex
recta ratio nature congruens diffusa in omnes constans sempiterna que
vocet ad officium iubendo vetando a fraude deterreat que
tamen neque probos frustra iubet aut vetat nec improbos iuben
do aut vetando movet Huic legi nec obrogari fas est
neque derogari ex hac aliquid licet neque tota abrogari potest
Nec vero aut per senatum aut per populum solvi hac lege

possumus neque est querendus explanator aut interpres eius. Nec est alia lex rome alia athenis alia nunc alia posthac. Sed et omnes gentes et omni tempore una lex et sempiterna et immutabilis continebit unusque erit communis quasi magister et imperator omnium deus ille legis huius inventor disceptator lator cui qui non parebit ipse se fugiet ac naturam hominis aspernatus hoc ipso luet maximas penas et si cetera supplicia que putantur effugerit. Quis sacramentum dei sciens tam significanter enarrare legem dei posset quam ille homo longe a veritatis notitia remotus expressit. Ego vero eos qui vera imprudentes loquuntur sic habendos puto tamquam divinent spiritu aliquo instincti. Quod si ut legis sancte vim rationemque pervidit ita illud quoque scisset aut explicasset in quibus preceptis lex ipsa consisteret non philosophi functus fuisset officio sed prophete. Quod quia facere ille non poterat nobis faciendum est quibus ipsa lex tradita est ab illo uno magistro et imperatore omnium deo.

Quod caput et via veritatis est deum fideliter nosse et dulciter colere et quare diverse leges singulis gentibus institute et quid sensum vigeat integritate quam gratia largum potius quam natura. Capitulum 9m.

Huius legis caput primum est ipsum deum nosse soli obtemperare solum colere. Non potest enim rationem hominis obtinere qui parentem anime sue deum nesciat quod est summum nephas. Que ignoratio facit ut diis alienis serviat quo nichil sceleratius committi potest. Hinc iam proclivus est ad maliciam gradus per ignorantiam veri ac singularis boni quia deus quem nosse refugit fons est ipse bonitatis. Vel si iustitiam sequi volet dei divini tamen ignarus gentis sue leges tamquam verum ius amplectitur quas non utique iustitia sed utilitas repperit. Cur enim per omnes populos diversa et varia iura sunt condita nisi quod unaqueque gens id sibi sanxit quod putavit rebus suis utile. Quantum autem a iustitia recedat utilitas populus ipse romanus docet qui per fetiales bella indicendo et legitime iniurias faciendo semperque aliena cupiendo atque rapiendo possessionem sibi totius orbis comparavit. Verum hi iustos se putant si contra leges suas nichil faciant quod etiam timori ascribi potest si presentium penarum metu sceleribus abstineant. Sed concedamus sane ut id natura vel ut ait philosophus sua sponte faciant quod legibus facere coguntur. Num idcirco iusti erunt quia parent institutis hominum qui ipsi aut errare aut iniusti esse potuerunt sicut illi xii tabularum conditores qui certe publice utilitati per condicionem temporum servierunt. Aliud est igitur civile ius quod pro moribus ubique vari

Nota quare plures [illegible] sunt leges

at[2] Aliud est vera iustitia quam uniformem ac simplicem proposuit
omnibus deus quam qui ignorat et ipsam iustitiam ignoret necesse est
Sed putemus fieri posse ut aliquis naturali et ingenio bono veras
virtutes capiat qualem fuisse Thimonem athenis accepimus qui
et egentibus stipem dedit et pauperes invitavit et nudos in
duit Tamen cum illud unum quod est maximum deest agnitio dei iam
bona illa omnia supervacua sunt et inania ut frustra in hiis asse
quendis laboravit Omnis enim iustitia eius similis est humano cor
pori caput non habenti in quo tametsi membra omnia et locis su
is constent et figura et habitudine tamen quoniam deest id quod est
omnium principale et vita et omni sensu caret Itaque membra illa for
mam tantummodo membrorum habent usum non habent tam scilicet quam ca
put sine corpore cui similis est qui cum deum non ignoret vi
vit iniuste Is enim solum habet quod est summum sed frustra quoniam
virtutibus tamquam membris caret Itaque ut sit vivum ac sensibile
corpus et agnitio dei necessaria est quasi caput et virtutes omnes quasi
corpus Ita fiet homo perfectus ac vivus sed tamen summa omnis in capite
est quod quamvis constare non possit sine omnibus sine quibusdam
tamen potest et erit quidem animal vitiosum ac debile sed tamen vivet sicut is
qui et deum novit et in aliqua re peccat Dat enim veniam peccatis deus
Itaque sine membris aliquibus vivi potest sine capite nullo modo
Hec res efficit ut philosophi etiam si natura sint boni tamen nichil sciant nichil
sapiant Omnis doctrina et virtus eorum sine capite est quia deum
nesciunt qui est virtutis ac doctrine caput quem qui non agnos
cit licet videat cecus est licet audiat surdus licet loquatur elin
guis est Cum vero conditorem rerum parentemque cognoverit tunc et
videbit et audiet et loquetur Habere enim caput cepit in quo sunt
sensus omnes collocati hoc est oculi aures et lingua Ille pro
fectus is videt qui veritatem in qua deus est vel deum in quo veri
tas est oculis cordis aspexerit Is audit qui divinas voces
ac precepta vitalia pectori suo affigit Is loquitur qui celes
tia disserens virtutem ac maiestatem dei singularis enarrat Qua
re non est dubium quin impius sit quisquis deum non agno
verit omnesque virtutes eius quas habere aut tenere se putat in
illa mortifera via reperiuntur que est tota tenebrarum
Quapropter nichil est quod sibi aliquis gratuletur si has inanes
virtutes adeptus est quia non tantum miser qui bonis presen
tibus careat sed etiam stultus sit necesse est qui labores in vita
sua maximos suscipiat incassum Illa derupta spe immortali
tatis quam deus pollicetur in sua religione versantibus Cuius

asseq̄uende gr̄a v̄tus appetenda ē et quicq̄d maloꝝ accidēit
pferendū maxīa ē pfecto vanitas obsequi velle v̄tutibus
que frustra hoīm calamitates afferūt et labores. Illā si virtus
est egestate exiliū dolore morte que timet̄ · ac cetis pati for
titer ac subire quid tandē in se boni habet cur eā phi p̄p se
ipam dicāt expetendā. Nimirū supuacuis et inanibus penis
delectant̄ quib9 licet agē tranquille. Si eīn mortales sūt aīe
si virtus dissoluto corpe nichil futura ē. Quid fugim9 attribu
ta nobis bona quasi aut ingrati aut indigni qui diuinis
muneribus pfruamur. Que bona vt habeam9 scelerate īpieq̄
viuendū est quia virtute id ē iusticiā paupertas sequit̄. Sa
n9 igit̄ nō est qui nulla spe maiore pposita hijs bonis quib9
ceti v̄tut̄ in vita labores cruciat9 et miserias anteponant.
Si aut virtus vt ab hijs rectissime dicit̄ capessenda ē quia ad
eā constet natū hoīem subesse debet spes aliq̄ maior q̄ ma
loꝝ et laboꝝ quos pferre v̄tutis est magnū afferāt pre
clarūq̄ solaciū nec aliter eā q̄ se dura sit habeī p bono pt q̄
si acerbitatē suā maio bono penset. Eque non aliter hijs
bonis pn̄tibus abstinendū est q̄ si sint alia maiora p̄p que
tanti sit et voluptates obmittē et mala oīa sustinē. Ea v̄o nul
la sunt bona alia vt in t̄cio docui nisi ppetua vite. Hanc
aūt prestarē quis pt nisi deus qui v̄tutē ipam pposuit. Ergo
in dei agnitione et cultu reꝝ summa v̄satur. In hoc ē spes
omnis ac salus hoīs. Hic ē sapie gradus prim9 vt sciamus
qui sit nobis verus pr̄ eumq̄ solū pietate debita psequamur
hunc pareat hunc deuotissime seruiam9 ī eo pmerendo ac
tus omnis et cura et opa colloceť. ·Cur religio deo maxia
debetur hoīni et quas cās edificandi ciuitates et
conueniendi socialiter et inuencionis verboꝝ flo cerne
Dixi quid debeat̄ deo dicā nūc ti sunt. Cam. 10m.
quid hoī tribuendū sit q̄q̄ id ipm qd hoī tribueris
deo tribuit quia ho dei simulacrū ē. Sz tn̄ pm iusticie of
ficiū est coniungi cū deo scdm cū hoīe. Sz illud primū religi
o dr̄ hoc scdm mīa ul humanitas noiat̄. Que v̄tus ppa et iu
storū et cultorū dei q̄ ea sola vite coīs in se ptinet r̄oem. Deus
eīn qui ceteris aīalibus sapiam dedit nalibus ea munime
tis obmunit9 et picula tuciora generauit. Hoiem v̄o quia
nudū fragilemq̄ formauit vt eū sapia potius instrueret de
dit ei pter cetā. Hunc pietatis affectū vt ho hoiem tueat̄
diligat foueat cont̄ oīa picula et accipiat et prestet aux
iliū. Summū igit̄ int̄ hoīm vincula est humanitas quod

qui diruupit nepharius et parricida existimand9 ē Illa si ab
vno homīe quē deus finxit omēs orim̄ certe ↄsanguinei
sum9 et iō maximū scelus putandū ē odisse hoīem uel
nocentē ꝓpterea de9 precepit īmīnicias ꝑ nos nūq̄ faci
endas s3 vt eos qui sint nobis inimici necessitudinis ad
monitos mitigem9 Item si ab vno deo inspirati omēs
et aīati sum9 quid aliud q̄ fr̄es sum9 et quidē ↄiunctio
res aīs q̄ qui corporib9 Itaq3 nō errat lucretius cū dicit
Denicq3 celesti sum9 omēs semine oriundi oībus ille idem
p̄r est h9 ꝯ belluas ī manib9 sūt habendi qui cōn īus
hūanitatis et fas omē spoliant cruciāt occidūt exterminat
ob hāc necessitudinē germanitatis docet nos de9 malū nū
q̄ facē sꝑ bonū Id aūt ipm̄ bn̄facē quid sit Idē ipē pre
scribit prestare auxiliū depressis et laboratib9 īpartiri vic
tū nō habentib9 Deo eni qm̄ pius ē aīa nos voluit ee
sociales Itaq3 in aliis homib9 nos ipos cogitare debem9
non meīm in piculo liberari si nō securrim9 Nō mere
mr auxiliū si negam9 Ad hanc p̄te phōrū nulla p̄cep
ta sūt quippe qui fle vtutis spē capti miām de homine
sustulerūt et dū volūt sanare inviauerūt Et cū idē ple
rūq3 fateant̄ societatis humane cōmunionē esse retinē
dā ab ea plane seipos non humane virtutis sue rigore
dissociat Conuincendus h9 etiā hic error illorū ē qui nichil
cuiq̄ īpartiendū putat vrbis condende originē atq3 causam
nō vnā intulerūt s3 aliis eos hoīes qui sint ex tr̄a pri
mit9 nati cū p siluas et capos erratica degeret vitam
nec vllo int̄ se sermonis a iuris vinculo cohārent s3 fron
des et herbas ꝓ cubilib9 speluncas et antra ꝓ domib9 h̄rent
bestiis et fortiorib9 aīalib9 prede fuisse cōmemorat Tum
eos qui aut laniati effugerant a laniari proximos vide
rant admonitos piculi sui ad alios hoīes decurrisse pre
sidiū implorasse et p̄mo nutib9 volūtatē suā significasse
deinde sermonis vitia temptasse ac singulis quibusq3 reb9
noīa īprimendo pau paulatim loquendi ꝑfecisse rōnem
Cū aūt multitudinē ipam viderent cōn bestias ee tuta
opida etiā cepisse munire vl' vt quietē noctis vitā sibi
facerent vt vt incursiones atq3 impet9 bestiarū nō pugnā
do s3 obiectis a aggerib9 arceret O ingenia homib9 in
digna que has ineptas ꝯtulerūt miseros atq3 miserabi
les qui stultitiā suā tr̄is memorieq3 mandauerūt qui cū

vident mutis quoq aialibꝫ ingenitã esse ratione ul' coue
niendi ul' inuice appetendi ul' pericli fugiendi ul' mali
cauendi ul' cubilia sibi ul' latibula parandi Hoies aut
ipos existimauerunt no nisi exeplis admoneri ac disce po
tuisse quid metue quid caue quid face debent ñ umq conuen
turos int' se fuisse nec loquendi rone reperturos n eos bes
tie comedissent Hec aliis delira visa sut vt fuerut dixerut
q no ferarū laniatꝰ cam fuisse coeundi sed ipam potius
huanitate itaq int' se congregatos q na hoim solitudis
fugiens et comunionis ac societatis appetens esset no mag
na int' eos disputatio est siquide cause dispares sut res
eade est Potuit igr vtruq quia no repugnat s; tn vtru
q nullo mo veru est quia no p omem trã nati sint hoies
e tra taq ex draconis alicꝰ dentibꝰ pseminati vt poete fert
s; vnꝰ homo a deo fictꝰ est ab eoq vno tra ois huano gne
completa est eade scilz rone qua rursꝰ post diluuiu quod cte
negare non pnt Nulla igr in pricipio fca est eiusmoi
cogregatio nec vnq fuisse hoies in tra qui pp infantiã no
loquerent intelligit cui ro non deest Fingamꝰ tn illa vera
esse que otiosi et inepti senes fabulant vt eos potissim
sensibꝰ et suis ronibꝰ refellamꝰ Si hac de ca sut hoies
congregati vt mutuis auxiliis ibecillitate sua tuere
tur succurrendu est igr homi qui egeat auxilio Cu em
psidii ca hoies societate cu hoibus inierint et sanxerit
illud fedus a pricipio sui ortꝰ int' hoies tutu aut violare
aut no conseruare sumu nephas putandu est Na q se
a pstando auxilio remouet etia ab accipiendo remoue
at nece est quia nullꝰ opa indige se putat qui alteri
sua denegat Hinc vo qui se ipe dissociat ac secernit a
corpe no ritu hois s; ferarū more viuedu e Quod si fieri
non pt retinendu est igr omi mo vinculu societatis
huane quia homo sine homie nullo mo viue pt Rete
tio aut societatis est comitas id e auxiliu prestare vt pos
simꝰ accipe Sin vo vt illi alii disputant huanitatis ip
sius ca facta e hoim congregatio ho certe hoiem debꝫ
agnoscere Quod si fecerut illi rudes et ad huc feri homines
et fecerut nondu constituta loquedi rone quid pute
mꝰ hoibꝫ expolitis et sermonis reruq oim comercio
int' se copulatis esse faciendu q assueti hoibꝫ solitudine

ferre non pn̄t In quos precipue sit veitas hūanitatis exer
cenda et in quibꝰ liberalitatibꝰ imaginarijs pereat opa et ĩ
Conseruāda ē igr̄ hūani pensa prestantis. Caᵐ xiᵐ
tas si hoīes recte dici velimꝰ id aūt ipm̄ ꝯseruare hu
manitatē quid aliud est qͣ diligē hoiem quia hō sit et idē qd'
nos sumꝰ discordia igr̄ atqꝫ dissencio nō est scdm̄ homis
roem Verū quia ē illud Cicēonis qd' ait Hoiem nē obedire No
tem hoī noiē nō posse/ergo si noīē homī cont nām est pro
desse igr̄ homī scdm̄ naturā sit nāc ē Quod qui nō faciūt
homis se appellatione dispoliat/quia hūanitatis officiū ē
nccīti homis ac pirulo subueīre. Querō igr̄ ab hijs q̄ flec
ti ac misereri non putat esse sapientis si hō ab aliqua bes
tia ꝯprehensꝰ auxiliū sibi armati homis imploret vtꝫ
ne succurrendū putent an mīme Non sūt tam iprude
tes vt negent fieri oporte qd' flagitat quod exposcit hūa
nitas Itē si aliquis incēdiū ueniat igīn ruina opp̄mat
mergat mari flumine rapiat. Nū putent hoīes esse
non auxiliari Non sint ipi homines si putent Nemo
enī pt̄ eiusmoī pīculis non esse subiectus Immo vēo
et homis et fortis viri esse dicent seruare piturū Si Sud
ergo in eiusmoī casibꝰ qui pīculū vite homī afferūt suc
currē hūanitatis esse concedūt quid cause ē cur si hō esu
riat sitiat algeat succurrendū esse nō putet Que nū sint
paria nā cū illis casibus fortuitis et vnā eādēqꝫ hūanita
te desideret tn̄ illa discernūt quia nō re ipā nā s; vtili
tate pn̄ti oīa metiūt Illos enī quos pīculo subripiūt
sperant sibi grām relaturos egentes aūt quia nō sperāt
perire arbitrant quicquid eiusmoī hominibus īparti
ant Hinc est illa Plauti detestanda snīa Male merēt No
qui mendico dat quod edit nā et illud qd' dat perit et
pducit vitā ad miseriā At enī poeta fortasse ꝓ ꝑsona
locutꝰ ē Quid M. tullius in suis officialibꝰ libris nō
ne hoc idem suadet non esse omo largiendū Sic enī
dixit largicio que fit ex re familiari fontē ipm̄ largi
tatis exhaurit Ita benignitate benignitatis tollit Qua
quo in plures vsus sis eo minꝰ in multos vti possis Et
idē paulo post Quid aūt et stulcius qͣ quod libent' facis
ad curare vt id diutius facē nō possis videlicet ꝓfessor

sapientie refrenat homines ab humanitate monetque ut rem familiarem
diligenter custodiant malintque archam quam iustitiam conservare
Quod cum intelligeret inhumanum esse ac nepharium ex alio
capite quasi correctus priora sic ait Nonnumquam tamen est largiendum nec
hoc benignitatis genus omnino repudiandum et sepe ydoneis
hominibus egentibus de re familiari impartiendum Quid est ydo
neis nempe hijs qui restituere ac referre graciam possint Si nunc
Cicero viveret exclamarem profecto Hic hic marce tulli aberrasti a
vera iustitia eamque uno verbo sustulisti cum pietatis et humani
tatis officia utilitate metitus es Non ydoneis enim hominibus lar
giendum est sed quantum potest non ydoneis Id enim iuste id pie id
humane fit quod sine spe recipiendi feceris Hec est vera illa
et germana iustitia cuius solidam et expressam effigiem nullam te
nec nos dicas ipse pluribus locis clamas mercenariam non esse
virtutem fateris que in libris legum tuarum liberalitatem gratuitam esse
hijs verbis Nec est dubium quin is qui liberalis benignusque dicitur
officium non fructum sequatur Cur ergo ydoneis potius largiris nisi
ut postea mercedem recipias Te igitur autore ac preceptore iusti
tie quisquis ydoneis non erit nuditate siti ac fame conficietur
nec homines copiosi nec usque ad delicias habundantes subvenient vel
tenue nimis Si virtus mercedem non exigit si per se ut dicitis ex
petenda est quam iustitiam matrem principemque virtutum suo pretio non tuo
commodo extima Et potissimum tribue a quo nichil speres quid
personas eligis quid membra inspicis pro homine tibi habendus
est quisquis precatur ideo quia te hominem putet Abice umbras
illas imaginesque iustitie atque ipsam veram et expressam tene
largire cecis debilibus claudis destitutis quibus nisi largiare
moriendum est Inutiles sunt hominibus sed utiles deo qui eos retinet
in vita qui spiritu donat qui luce dignatur Fove quantum in te
est et animas hominum ne extinguantur humanitate sustentata Qui
succurrere perituro potest si non succurrerit occidit Verum isti quia
neque naturam retinent neque premium in eo quod fit sciunt dum perdere
timent perdunt et in id quod maxime cavent incidunt ut quicquid lar
giuntur aut pereat omnino aut ad tempus brevissimum prosit Nam
qui exiguam stipem miseris negant qui conservare humanitatem
sine dapno nolunt patrimonia sua effundunt ut aut peritura
et fragilia sibi comparent aut certe maximis suis dapnis nichil
consequantur Quid enim dicendum est de hijs qui popularitatis
levitate ducti vel magnis urbibus suffecturas opes exhi
bendis muneribus impendunt nisi eos dementes atque furio

sos qui prestet id populo qd' et ipi pdant Et nemo eorū quib
prestat amplat Itaqȝ vt est oīs voluptas caduca et brevis
oculorū maxīe et auriū aut obliviscunt homines et alterius
dapna p ingratis habent q̄ eciā offendunt si nō malo co
paraverit q̄ si adeo placuerint nichil aplius q̄ mane fauo
rem paucorūqȝ dierū fabulas assequant Sic cotidie levissio
rū hoīm pdigia in res supuacuas pdigunt Nū g° illi sa
piencius qui utiliora et diuturniora civibus suis exhi
bent munera hys sȝ qui publicis opibus extructis memo
riā nomī suo querunt Ne isti quidē recte bona sua in terra
sepeliunt quia nec memoria quicqȝ mortuis confert nec opera
eorū sempiterna sunt Siquidem aut vno tremore terre dissipant
aut cunt aut fortuito consumunt incendio q̄ hostili aliquo
ipetu diruunt q̄ cerre vetustate ipa dissoluta labunt Nichil ē
enī vt ait orator ope et manu factū qd' nō cōficiat vetus
tas Ad hec iusticia et lenitas floresunt cotidie magis Illi ergo
melius qui tribubus suis q̄ clientibus largiunt Aliquid enī
prestant hominibus et prosunt sȝ nō est illa vera et iusta largi
tio Beneficencia enī nulla ē vbicūqȝ necessitas nō ē pe
cit g° quicquid gre ea tribuit non indigentibus q̄ cū fe
nore redit et bnficentia non erit Quod et si gratū ē hys
quibus datur iustū tamē nō est quia si nō fiat nichil ma
li sequitur Vnū igr certū et verū liberalitatis officiū ē
egentes atqȝ inutiles alere A quo sit speranda et exspectan
da et que et quanta sit vera liberalitatis merces q̄ manis
et nulla false et quid sit gradus humanitatis. Ca p
Hec ē illa pfecta iusticia q̄ custodit de q̄ phi loquuntur
societatē Hic diviciarū maxīus ac verissimus fructus
est non vti opibus ad ppria vnius voluptatē sȝ ad multorū
salutē nō ad psētē suū fructū sȝ ad iusticiā q̄ sola nō inte
rit Tenendū est igr omīo vt ab officio mīe spes recipiendi
absit omīo Huius enī opis et officij merces a deo exspectan
da est solo Nam si ab homine exspectes ia nō humanitatis
erit illa sȝ bnficij fenerātio Nec pt videri bn meruisse q̄ qd'
facit non alteri sȝ sibi prestat et tn nō redit vt qd' alteri
quisqȝ prestiterit nichil abeo cuiusmodi speras vē sibi pstat qa
mercedē capit a deo Ita deus precipit vt si qn cenā paraue
rimus eos in convictū adhibeamus qui renovari nō possint
et vicē reddere vt omīs actus vite nrē nō careat mīe mu
nere Nec tn quisqȝ interdictū sibi putet q̄ communionem
cū amicis aut caritatem cū pximis sȝ notū nobis deus

fcat q̄ sit veru̅ et iustu̅ opus Ita nos oportet tu̅ ꝑrio viuere
diuino sicuti illud ad hoiem hoc ad deu̅ ꝑtine̅ ꝑcipua igr̄
virtus hospitalitas qd̄ phi quoq̄ aiut ꝗ ea detorquet a va
iustitia et ad comodu̅ rapiut Recte inquit Cicero a Theofras
to e laudata hospitalitas qd̄ phi quoq̄ aiut ꝗ ea detorquet
a vera iustitia int Est em̄ vt michi quide̅ videt valde decoru̅ pa
tere domos hoim̄ illustriu̅ hospitibꝫ illustribꝫ Eode̅ mo cursꝰ
erravit quo tu̅ cu̅ ydoneis esse dicet̄ largiendu̅ Non em̄ iusti
et sapientis viri domus illustribꝫ dꝫ patere ꝗ humilibꝫ et abiec
tis Nam illustres illi ac potentes nulla re ꝑnt indige̅ quos
No hc opulentia sua et munit et honorat nichil aut a viro iusto
faciendu̅ est nisi qd̄ sit vtile iustu̅ Vtile aut si refert inte
rit atq̄ finit Nec em̄ possumꝰ id hēre integru̅ nisi ꝑmi
nobis ꝑsolutu̅ est In hys itaq̄ vtilitatibꝰ iustitie eo vsat que
salua et incorrupta ꝑmanserit Permanet aut no aliter
qua̅ si prestent hys hominibꝫ qui ꝑdesse nullo mo ꝑnt At
ille in recipiendis illustribꝫ nichil spectauit aliud nisi
vtilitate̅ nec dissitauit homo ingeniosꝰ quid ex eo cmodi
speraret Aut em̄ quid faciat ꝑtate apud exteros futuru̅ ꝑ
gratiam principu̅ quos sibi hospitiis et amicitie iure cstrinxeit
Qd̄ qȝ multis argumentis argumentis Ciceronis instantia
si id agere̅ coargui posset nec tam nris qȝ suis vbis refel
leret Idē quippe ait vt quisquis maxim ad suu̅ cmodu̅
referat quecumq̄ agit ita nemine̅ esse viru̅ bonu̅ Idē etia
negat simplicis et apti hominis esse ambire simulare a
liquid et pretende̅ aliud age̅ videri cu̅ aliud agat ꝑstare
se alteri finge̅ qd̄ si prestet ꝗ maliciosi potius et astuti et
fallacis et subdoli Quo g° defendet quoniꝰ ambitiosa illa
hospitalitas malitia esset Cu̅ in ꝑomnes portas cucur
ses vt aduenientes ꝑlorum atq̄ vrbiu̅ principes domu̅ tua̅
inuites vt ꝑ eos apud ciues tuos potentia̅ csequare velisq̄ te
iustu̅ et huanu̅ et hospitale̅ videri cu̅ studeas vtilitati tue
Veru̅ hoc ille non potuit incaute Quid em̄ minꝰ i Cicero
ne conuenit Sꝫ ignora̅tia veri iuris prudens ꝑ ac sciens i hos
se laqueos induxit Quod vt ei possit ignosci testificatꝰ est
no ad vera̅ iustitia̅ qua̅ no teneat precepta se dare ꝗ ad vm
bra̅ imaginemq̄ iustitie Ignoscendu̅ est Igitr ombratico
et imaginario preceptori nec ab eo vitas exigenda qui se nes
cire fateat Captiuoru̅ redeptio magnu̅ atq̄ ꝑclaru̅ ius
ticie munꝰ e Qd̄ idē ipe tulliꝰ approbauit Atq̄ hec benignitas

inquit etiam reip. esse utilius redimi e servitute captos
locupletare tenuiores. Hanc igitur consuetudinem benignitatis
largitioni munerum longe antepono. Hec est gravium atque magno-
rum. Proprium igitur iustorum opus est alere pauperes ac redimere
captivos cum apud iniustos si qui hoc faciant graves et
magni appellentur. Hys enim maxime laudi est bene facere quos
nemo speravit esse facturos. Nam qui bonum facit vel consan-
guineo vel amico aut nullam aut non certe magnam laudem
meretur quia facere debet sitque impius ac detestabilis nisi fe-
cerit id quod ab eo et natura ipsa et necessitudo exigit et si facit
non tam glorie assequende quam reprehensionis vitande gratia fa-
cit. Qui autem facit alieno et ignoto is vero dignus est laude
quem ut faceret sola ducitur humanitate. Ibi igitur iustitia est
ubi ad benefaciendum necessitatis vinculum nullum est. Hoc igitur
offitium benignitatis ille anteponere quidem largitioni munerum
debuit quod est comparationis et e duobus bonis id quod sit
melius eligentis. Illa enim largitio hominum perditorum sua te-
mere abicientium nimis et levis et ab omni iustitia remo-
tissima. Itaque ne dici quidem munera oportet in quibus ne-
mo accipit nisi qui accipere non meretur. Non minus magnum
iustitie opus est pupillos et viduas et destitutos et auxi-
lio indigentes tueri atque defendere quod adeo universos di-
vina lex ipsa prescribit quandoquidem boni quique iudices ad
offitium sui iudicant pertinere ut eos naturali humanitate
foveant ac ysdem prodesse nitantur. Verum hec opera proprie
nostra sunt qui legem qui verba ipsius dei precipientis accepi-
mus. Nam illi sentiunt quidem naturale esse iustum tueri eos
qui tutela carent sed cur ita sit non perspiciunt. Deus enim cuius
perpetua clementia est ideo viduas pupillosque defen-
di ac tueri iubet ne quis respectu ac miseratione pig-
norum suorum retardetur quominus mortem pro iustitia fideque
suscipiat sed inconctanter ac fortiter subeat cum sciat se caros
suos deo relinquere nec hys umquam presidium defuturum. E-
gros quoque quibus defuerit qui assistant curandos fove-
dosque suscipere summe humanitatis et magne operationis est
quod qui fecerit hic vivam hostiam deo acquiret et quod alte-
ri dederit ad tempus ipse a deo accipiet in eternum. Ultimum
illud et maximum pietatis offitium est peregrinorum et pau-
perum sepultura quod illi virtutis iustitieque doctores prorsus
non attigerunt. Nec enim poterant id videre qui utilitate
omnia offitia sua metiebantur. In ceteris enim que supra dicta sunt

quibus verum limitem non tenuerint tamen quia commodi aliquid in
hys deprehenderunt quasi odore quodam veritatis retenti proximas
obseruarunt. Hoc autem quia nichil videre in eo commodi poterat re
liquerunt. Quin etiam non defuerunt qui supervacaneam facerent se
pulturam nichilque esse dicerent mali iacere inhumatum atque ab
iectum. Quorum impiam sapientiam tamen omne humanum genus res
puit tamen divine voces que id fieri iubent. Verum illi non
audent dicere id non esse faciendum sed si forte non fiat nichil esse
incommodi. Itaque in ea re non tam precipientium quam consola
tium funguntur offitio ut si forte id sapienti evenerit ne se ob
hoc miserum putet. Nos autem non quid sapienti ferendum
sit dicimus sed quid facere ipse debeat. Itaque non querimus nunc
utrum ne tota sepeliendi ratio sit utilis nec ne sed hec etsi
si sit inanis ut illi existimant tamen facienda est vel ob hoc so
lum quod apud homines bene et humane fieri videtur. Animus enim
queritur et propositum ponderatur. Non ergo patiemur figuram vel
figmentum dei feris ac volucribus in predam iacere sed redda
mus id terre unde ortum est. Et quamvis in homine ignoto neces
sariorum sepulturam nulli negandam munus implebimus in quo
rum locum quia desunt succedet humanitas et ubicumque homo
desiderabitur ibi exigi offitium nostrum putabimus. In quo autem
magis iustitie ratio consistit quam in eo quod ut prestamus nostris per
affectum prestemus alijs alios per humanitatem que est multo
certior iustiorque cum iam non homini prestatur qui nichil sen
tit sed deo soli cui carissimum sacrificium est opus iustum. Dicet
aliquis fortasse si hec omnia fecero nichil habebo. Quid enim
si magnus hominum numerus egebit, algebit, capietur, morietur
ut hoc facientem vel uno die patrimonio exui sit necesse perdam
rem familiarem meo aut maiorum labore quesitam ut iam ipse
mihi aliena misericordia vivendum sit. Quid tu tam pusillo animo
paupertatem times quam etiam nostri philosophi laudant nichilque
hac tutius nichilque tranquillius esse testantur. Hoc quod times
omnium solicitudinum portus est. An ignoras quot periculis quot
casibus cum hys malis opibus subiaceas que tecum bene
agent si sine tuo cruore transierint. Tu vero preda onustus
incedis et spolia geris que irritent animos etiam tuorum.
Quid ergo dubitas bene collocare id quod tibi forsitan eripiet
aut unum latrocinium aut existens repente proscriptio aut hos
tilis aliqua direptio. Quid vereris fluxum et fragile bonum
facere sempiternum aut thesauros tuos custodi deo credere ubi
non furem predonemque timeas non rubiginem non tyrannum

Nō

Qui apud deū diues ē paup̄ nunq̄ esse p̄t. Si iusticia tanti
esse putas seque͂ abiectis oneribꝰ qui te premunt libera te ipē
cōpedibꝰ et cathenis vt expeditꝰ ad deū curras. Magni et ex
celsi animi et despicie͂ et calcar̄e mortalia. Sꝫ si hac v̄tute nō
capis et diuitias tuas in archam dei conferas vt stabilibꝰ
tibi opares firmiora libe͂rabo te metu. Oīa ista p̄cepta non
tibi soli dant̄ sꝫ oī p̄p̄lo qui tibi cuinctus est et coheret sibi
vnꝰ homo. Si solus magnis opibꝰ nō sufficis p̄ virili
p̄te opare iusticiā sic tn̄ vt qn̄tū diuiciis int̄ ceteros tantū
ope p̄cellas. Neq̄ nunc suaderi sibi putes vt rem familia
rem tuā minuas uel exhaurias sꝫ q̄ in supuacua fueras
ip̄ensurꝰ ad meliora ↄu̇tas. Vn̄ bestias emis. hinc capti
uos redime. vn̄ feras pascis. inde paupes alē. vn̄ hoies
ad gladiū ↄparas. hinc morientes mortuos sepeli. Quid
p̄dest p̄dite nequicie bestiarios fac̄e locupletes et instruere
ad flagicia. Transfer ad magnū sacrificiū male p̄itura vt
p̄ hys veris muneribꝰ habeas a deo munꝰ et̄nū. Magna
ē inē merces cui deꝰ pollicet̄ p̄ctā se oīa remissurū. Si
audieris inquit preces supplicis tui. et ego in tuo labore
audiā tuas. Si misertꝰ laborātiū fueris et ego in tuo la
bore miserebor. tuisq̄ te lectibꝰ iudicabo. De premio et
q̄ in m̄ite et precibꝰ paupm̄ quisq̄ temptat̄ a deo
Et tribus gradibus virtutis. Capitulum 13m.

Ponens igit̄ rogacionis temptari te a deo crede an sis dignꝰ
audiri. Circumspice ↄsciam tuā et qn̄tū p̄t medere vulneri
bus. Nec tn̄ quia p̄ctā largicione tollūt̄ dare tibi licenciā
peccandi putes. Abolent̄ enī si deo largiare quia pecca
ueris. Nam si fiducia largiendi pecces nō abolent̄. Deus
enī p̄gare hoiem a p̄ctis maxie cupit ideoq̄ agi p̄niam
iubet. Agē aut̄ p̄niam michil aliud est q̄̄ ↄfiteri et affir
mare se ulterius nō peccaturū. Ignoscit̄ itaq̄ hys qui ad p̄ᵉ
catū imp̄udent̄ incauteq̄ labuntur veniam nō hꝫ qui sci
ens peccat. Nec tn̄ si aliquis fuerit purificatꝰ ab oī labe
p̄cti impandū sibi ab ope largicionis existimet quia nō
habeat p̄ctā que debeat. Primo vero tū magis iusticia dꝫ
opari cū factꝰ est iustꝰ vt q̄d an̄ in medela vulnerū fecerat
postmodū faciat in gl̄am laudēq̄ v̄tutis. Eo accedit q̄ ne
mo esse sine delicto p̄t q̄̄ diu indumēto carnis oneratꝰ
est. Cuius infirmitas triplici mō subiacet dn̄o p̄cti fac
tis dictis cogitacōibꝰ p̄ hos gradꝰ ad summū culme͂ ius
ticia p̄cedit. Primꝰ est virtutis gradus malis operibus

abstinē Secundus etiā malis verbis Tercius etiā cogitatione rerū malarū Qui primū gradū ascendit satis iustus est qui secundū iā pfecte virtutis est siquidē nec factis neque sermoe delinquat qui tertiū is vero similitudinē dei assecutus videt Est enī pene sup humanū modū ne in cogitatoe quidē admitte quod sit vel facto malū vel improbū dictu et Itaque etiam iusti hoīes qui frenare se pnt ab oī ope iniusto nonnūquā tn ipā fragilitate vincunt vt vl in ira malū dicant vel in aspectu rerū delectabiliū cogitatioē tacita nō concupiscat Quod si mortalis condicio non patit ee hoiem ab oī macula purū debent ergo largitione perpetua pctā carnis aboleri Vnū ē enī sapientis et iusti et vitalis viri opus diuitias suas ī sola iustitia collocare quo pfecto qui eget licet ille Craesū aut Crassū diuitijs superet Hic paup hic mendicus hic nudus putandus est Danda igitur opa vt indumento iustitie pietatisque velem̄ quo nos exuat nemo quod nob sempiternū pbet ornatū Nam si deorū cultores simulacra insensibilia excolunt et quidquid pciosi hent in ea conferunt quibus nec uti pnt nec gratias agere quod acceperint quanto iustius ē et verius uiuentia dei simulacra excolere vt promereare inuenire inuētē Que sicut vsui habent quicquid acceperint et gratias agunt ita deus ī cuius cōspectu bonū feceris et pbabit et mercedē pietatis exoluet

Quod phi vera tacuerunt humanitate qui cum stoycis eā inter morbos anime posuerunt. Cam̄ [illegible]

Si ergo in hoīe est preclarū et excellens bonū misericordia idque diuinis testimonijs et bonorū malorūque consensu optimū indicatur appet phos longe abfuisse ab humano bono qui neque preceperunt eiusmodi quicquam neque fecerunt sed virtute que in homine precipuo modo singularis est pro vitio sunt habuerunt Licet hic interponere vnū de phia locū vt illorū plenius coarguamus errores qui miam cupiditatē metū morbos animi appellant Conantur illi quidē virtutes a vitijs distinguere quod est sane facillimū Quis enī nō possit liberale a prodigo separare vt illi faciunt aut parcū a sordido aut quietū ab inerti aut cautū a timido quod hec que sunt bona fines suos habeant quos si excesserint in vitia labuntur Ita vt constantia nisi pro veritate suscepta sit fit īprudentia Item fortitudo si nulla necessitate cogente aut non pro causa honesta certū piculū subierit in temeritatē conuertit Libertas quoque si alios insectetur potiusque insectantibus resistat contumatia ē Seueritas etiā nisi se intra congruentes

nocentum penas coherceat. sit seua crudelitas Itaque dicunt
eos qui male uideant non sua sponte peccare nec potius
mala eligere sed bonorum spe lapsos incidere in mala dum
bonorum ac malorum discrimine ignorat Hec quidem falsa non
sunt si ad corpus cuncta referunt Nam parcum esse et constante
aut cautum aut quietum aut forte aut seuerum virtutes sunt
quidem sed huius temporanie vite. Nos autem qui hanc vitam con
tempnimus alias nobis virtutes propositas habemus de quibus
philosophi ne suspicari quidem ulla racione potuerunt Itaque et vir
tutes quasdam pro vicijs et vitia quedam pro virtutibus habuerunt
Nam stoyci affectus omnes quorum impulsu animus commouetur
ex homine tollunt cupiditatem leticiam metum mesticiam Quorum
duo priora ex bonis sunt aut futuris aut presentibus posteriora ex
malis Eodem modo hec quatuor morbos ut dixi vocant non tam natura
insitos quam praua opinione susceptos Et ideo censent eos
extirpari posse radicitus si bonorum malorumque opinio falsa
tollatur Si enim nichil censeat sapiens bonum nichil ma
lum nec cupiditate ardescet nec leticia gestiet nec metu trebi
nec multitudine contrahetur Mox videbimus an efficiat quod ve
lint aut quid efficiant Interim propositum arrogans ac pene fu
riosum qui se putent mederi et empti posse contra vim racion
emque nature Quod peripatetici vincant stoycos et doce
ant affectuum naturalium stimulos euelli non posse sed mi
tigari et ea que brutis animalibus data sunt singula
homini insita sunt vniuersa et quod stoyci metis affectiones

Hec enim naturalia esse non voluntaria diffiniat Capitulum 14
Omnium viuentium racio demonstrat que hijsdem omnibus quatitur
affectibus peripatetici ergo rectius qui hec omnia negant detrahi
posse quia nobiscum simul nata sint et conantur ondere que
prudenter et quam minimo deus sine natura sic enim dicunt hijs nos
armauit affectibus quos tamen quia vitiosi plerumque fiunt si
nimij sint posse ab homine adhibito modo salubriter temperari
vt tamen homini quantum nature satis est relinquatur Nam isti
piens disputatio si ut dixi non ad hanc vitam omnia refera
tur Stoyci vero furiosi qui ea non temperant sed abscidunt rebusque
natura insitis castrare hominem quodammodo volunt Quod
tale est quale si velint aut metum detrahere ceruis aut
venenum anguibus aut iram feris aut placiditatem pecudi
bus Nam que singula mutis animalibus data sunt ea vero
vniuersa homini simul Quod si ut medici affirmant le

tiae afflectus in splene est ire in felle libidinis in iecore timo
ris in corde facilius est interfic̄e aial ipm q̄ ex corpore aliq̄
euelle quod est aiantis natura velle mutare Sȝ hoīes
prudentes non intelligūt cū vitia ex homīe tollūt etiā
virtutē se tollē cui locū solū faciūt Nam si v̄tus ē in me
dio ire impetū se ipm cohibere ac reprimē qd' negare nō
pnt Caret ḡo virtute quisq̄ iracūdia caret Si virtus ē libidīe
corpis continē virtute careat nc̄e est qui libidīe quā re
peret non habet Sed v̄tus est cupiditatē ab aliena appeti
cione frenare nulla cē v̄tute pt̄ habē qui caret eo ad
qd' cohibendū virtutis vsus adhibet. Vbi ergo vitia
non sūt ne virtuti quidē locus ē sicut nec victorie quidē
vbi aduersarius nullus est Ita fit vt bonū sine malo esse in
hac vita non possit Affectus igitur quasi vbertas ē nalis a
nimorū Nam sicut infaītes ager qui est nā feracius
exuberat sic aīus incultus vitijs sua sponte inualescenti
bus velut spinis obducatur Sed cū verus cultor accesse
rit statim cedentibus vitijs fruges v̄tutis oriūt. Deus
itaq̄ cū hoiem p̄mū fingeret mirabili prudentia in
generauit ei prius istas aīi cōmotiones vt possit cape
virtutē sicut tra culturā possintq̄ materia vitiorū in
affectibus virtutis in vitijs Que pfecto aut nulla erit
aut in vsu esse non poterit si desint ea p que vis eius
aut apparet aut constat. Videamus nūc idem illi qui vitia
penitus excidūt quid effecerint Quatuor illos effectus
quos ex opinione bonorū malorūq̄ nasci putant quibus
euulsis sanandū esse aīm sapientis existimat cum in
telligūt et nā insitos esse et sine hijs nichil moueri
nichil agi posse alia quedā in eorū locū vicemq̄ suppo
nūt p cupiditatē substituūt volūtatē quasi vō nō multo
sit prestabilius bonū cape q̄ malū velle Ite p leticia
gaudiū p metu cautionē At in illo quarto inmutādi
oīs eius rō defecit Itaq̄ egritudinem penitus ide ē mesti
tiā doloremq̄ ei sustulerūt quā fieri nequaq̄ pt Quis
enī possit non dolere si patriam aut pestilentia exhau
serit aut hostis euerterit aut tyrannus oppresserit pt
aliquis non dolere si sublatam viderit libertatē si
pximos si amicos si bonos viros aut exterminatos aut
cuius mens ita obstupuerit vt sit ei sensus oīs ereptus
quare aut oīa tollere debuerūt aut iplenda fuerat ista

hec ac debilis disputatio Id est etiam de egritudine aliquid
reponendum quoniam superioribus ita ordinatis Hoc consequens
erat ut eis presentibus letamur bonis sic malis angimur ac
dolemus Sed quod letitie quam viciosam putabant non aliud
inciderunt sic egritudini quam et ipsam viciosam putabant
aliud vocabulum turbi congruebat Unde apparet non illis
rem defuisse sed verbum cuius indigentia in totum affectum
qui est vel maximos cum quam non patent auferre volu
erunt Nam illas nominum commutationes poteram coarguere
pluribus et ostendere aut sermonis ornandi augendeque copie
gratia multa nomina ijsdem rebus imposita a certe non mul
tum inter se illa distare Nam et cupiditas a voluntate in
cipit et cautio a metu oritur et letitia nichil aliud est quam
confessum gaudium Si putemus ut ipsi volunt esse diversa Ne
pe igitur cupiditatem esse dicent perseveratam ac perpetuam vo
luntatem letitiam vero insolentem se afferens gaudium metum ac
nimiam et excedentem modum cautionem Ita fit ut ea que tol
lenda esse cessent non tollant sed tegant Siquidem nomina
tantummodo immutat res ipse manet Eo igitur imprudentes involuntur quo paripatetici ratione pervenerunt ut vicia quoniam
tolli non possunt medie temperanda sint. Errat ergo quia non
efficiunt quod volunt et longo asperoque circuitu in eandem
viam redeunt. Quomodo paripatetici erraverunt et quod

bono usus affectuum virtus est malus vitium Et quod usus
ipse ex causa pensandus est. Capitulum 16m.

At ego ne paripateticos quidem accessisse puto qui vitia
esse concedunt sed ea mediocritate temperant Carendum est enim vitijs
etiam mediocribus quin potius efficiendum fuit primum ne
vitia essent Nec enim quicquam vitiosum nasci potest sed vitia fieri
si male utamur affectibus virtutes si bene. Demum monstrandum
est non ipsos affectus sed eorum causas esse moderandas Non est
inquiunt nimia letitia gestiendum sed modice ac temperate. Hoc
vero tale est quale si dicant non esse currendum conatare sed gradiendum moderate. At potest et qui graditur errare
et qui currit rectam viam tenere Quid si ostendo esse aliquid
ubi non sine modicum sed ut precium gaudere vitiosum sit et a
liud contra in quo vel exultare letitia minime culpnosum
Quid tandem nobis ista mediocritas proderit Quero utrum
ne sapienti letandum putent si quid inimico suo ma
li videat accidere aut utrum ne letitiam refrenare de

-beat si victis hostibus aut oppresso tyranno libertas et salus
civibus parata sit. Nemo dubitat quin et in illo exiguum
letari et in hoc parum letari sit maximum crimen. Eadem de
No. ceteris affectibus licet dicere. Sed ut dixi non in hiis moderandis
sapientia versatur sed in causis eorum que extrinsecus commoven-
tur. Illis ipsis potissimum frenos imponi oportuit quoniam et ex-
igui possunt esse in maximo crimine et maximi possunt esse sine cri-
mine. Sed assignandi fuerunt certis temporibus et rebus et locis ne
vitia sint quibus uti recte licet. Sicut enim recte ambulare bo-
num est errare autem malum sic moveri affectibus in rectum
bonum est in pravum proximum malum. Nam lybido si extra le-
gittimum thorum non evagetur licet sit vehemens tamen culpa
caret. Si in vero appetit aliena licet sit mediocris vitium
tamen id maximum est. Non est itaque morbus irasci nec cupere nec
libidine commoveri sed iracundum esse morbus est cupidum libi-
dinosum. Qui enim iracundus est etiam cui non debet aut cui
non oportet irascitur. Qui libidinosus etiam quod legibus
vetatur affectat. Omnis igitur ratio in eo versari debuit ut quoniam
earum rerum impetus inhiberi nec potest nec debet quia necessario est
insitus ad tuenda offitia vite dirigeretur potius in viam rec-
tam ubi etiam cursus offensione ac periculo careat. Quod
ea que philosophi vitia putant virtutes sunt si tamen referantur
ad finem debitum id est ad deum et quod insani sunt qui humanam
animam in gentis affectibus spoliare nituntur. Cam. 17m
Sed evectus sum coarguendi studio longius tamen sit michi
propositum ostendere ea que vitia philosophi putaverunt non tantum vitia non
esse verum etiam magnas esse virtutes. Ex aliis docendi gratia su-
mam que proxime ad rem maxime puto metum seu timorem
in maximo vitio ponunt summamque imbecillitatem animi esse putant cui sit
contraria fortitudo que si sit in homine locum timori esse nullum. Cre-
dit ergo ne aliquis fieri posse ut idem metus summa sit fortitudo
minime. Neque enim videtur capere natura ut aliquid in contrarium re-
cidat. Quin ego non arguta aliqua conclusione ut apud Pla-
No de prie tonem Socrates facit qui eos contra quos disputat cogit ea
que negaverant confiteri sed simpliciter ostendam summum metum
summam esse virtutem. Nemo dubitat quin timidi et imbecillis
sit animi aut dolorem metuere aut egestatem aut exilium aut
carcerem aut mortem. Que omnia quisquis non exhorruerit
fortissimus iudicatur. Qui autem deum metuit illa universa non
metuit ad quod probandum argumentis opus non est. Spec-

tate sut enim qui spectant qui ad huc per orbe pene cultoru dei
in quibus excruciandis nova inusitata tormenta excogitata
sut Nam de mortis generibus horret animus recordari cum in
manium bestiarum ultra ipam morte carnificina saeuerit
has tamen execrabiles corporum lacerationes felix atque inuicta
patientia sine ullo gemitu pertulit hec virtus omnibus populis ac
provinciis et in ipsis tortoribus maximum miraculum prebuit
cum patientia crudelitas vinceretur. At qui hanc virtutem nich
il aliud quam metus dei fecit Itaque ut dicebam non euellendus
ut stoyci neque temperandus timor ut paripatetici uolunt. Sed
ut verum viam dirigendus est auferendi metus sed ita ut hic
solus relinquatur qui quoniam legittimus ac verus est solus
efficit ut possimus cetera omnia non timere. Cupiditas quoque in
ter vicia numeratur. Sed si hec que terrena sunt concupiscat
vicium est. Virtus autem si celestia Qui enim iusticiam qui deum qui
vitam perpetuam qui lucem sempiternam caque omnia que deus ho
mini pollicetur consequi cupit opes istas et honores et po
tentatus et regna ipa contempnat. Dicet fortasse stoycus volu
tate opus esse ad hoc consequendum non cupiditate. Immo vero pa
rum est velle multi enim volunt sed cum dolor visceribus accesserit
voluntas cedit cupiditas perseuerat. Que si efficit ut contemp
ta sint omnia que a ceteris appetuntur summa virtus est siquidem con
tinentie mater est Ideoque illud potius efficere debemus ut af
fectus quibus praue uti vicium est dirigamus in rectum. Nam iste
concitaciones animorum iuncto curru similes sunt in quo recte
moderando summum rectoris officium. Ut viam nouit Quam
si tenebit qualibet concitatate ierit non offendet Si autem
aberrauerit licet placide ac leniter eat aut per confragosa vex
abitur aut per precipicia labetur aut certe quo non opus
est deferetur Sic cursus ille vite qui affectibus velut equis
precipitibus ducitur. Si recta viam teneat fungetur officio Metus
erit et cupiditas si perpetiatur in terram vicia fient. Virtutes ac
si ad divina referantur. Parsimonia contra virtutis loco
habent que si studium est habendi non potest esse virtus quia
in agendis vel tuendis terrestribus bonis tota versatur. Nos
autem summum bonum non referimus ad corpus sed omne officium
um solius animi conservatione metimur. Quod si ut supra docui pri
monio minime parcendum est ut humanitate iusticiamque tene
amus non est virtus frugi esse quod nomine specie virtutis fallit ac
decipit Est enim frugalitas abstinentia quidem voluptatum
sed eo vicium quia ex habendi amore descendit cum sit et volup

tatibus abstinendum et pecunie minime tepandum Illa parce
id est mediocriter pecunia vti quasi quedam pusillitas animi est aut
contemnentis ne sibi desit aut desperantis posse se illa reparare
aut contemptum terrestrium non capientis Sed illi rursus eum
qui rei familiari sue non parcat prodigum vocant Namque
liberalem distinguunt a prodigo quod is liberalis sit qui et bene
meritis et cum oportet et quantum satis est largiatur Prodigus
vero qui et non meritis et cum opus non est et sine re-
spectu rei familiaris effundat Quid ergo prodigum ne dicemus
eum qui misericordia tribuat egentibus victum Atqui multum refert vtq
ne scortis propter libidinem largiaris an miseris propter humanitatem
utrum pecuniam tuam propter ductores aleatores lenonesque dissipe-
ras an in thesauro iusticie reponas vt ergo vitium est effun-
dere in mala parte sic in bona virtus Si virtus non parcere o-
pibus que possunt reparari vt hominis vitam sustentes que reparari non
potest vitium igitur parsimonia est eiudāc nichil aliud dixerim quam
insanos qui hominem mite ac sociale animal orbant suo nomine
qui evulsis affectibus quibus omnis constat humanitas ad immo-
bilem stuporem mentis perducere volunt dum student animum pertur-
No̅ bn bationibus liberare et vt ipsi dicunt quietum tranquillumque red-
dere Quod fieri non tamen non potest quia vis et ratio eius in motu
est sed ne oportet quidem quia sicut aqua semper iacens et quieta
insalubris et magis turbida est sic animus inmotus ac torpens
inutilis est etiam sibi nec vitam ipsam tueri poterit quia nec
faciet quicquam nec cogitabit cum cogitatio ipsa nichil aliud sit
quam mentis agitatio Denique qui hanc inmobilitatem animi asserunt
priuare animum vita volunt, quia vita actuosa est mors qui-
eta. Quedam etiam recte pro virtutibus habent sed earum modum non
tenent Virtus est constantia non ut inferentibus iniuriam resis-
tamus His enim cedendum est quod cur fieri debeat mox docebo
sed vt iubentibus facere nos contra legem dei contraque iusticiam
No̅ nullis minis aut suppliciis terreamur quo minus dei iussio-
nem iussioni hominis preferamus. Item virtus est mortem contempnere
non vt appetamus eam que nobis vltro inferamus sicut philoso-
rum plurimi et maximi sepe fecerunt quod est sceleratum ac nepha-
rium sed vt coacti deum relinquere ac fidem prodere mortem suscipere
malimus libertatemque defendamus aduersus impotentiam stul-
tamque cordeque violentiam et omnes seculi minas atque ter-
rores fortitudine animi provocemus Sic ea que alii timent ex-
celsa et insuperabili mente dolorem mortemque calcamus Hec
est virtus hec vera constantia in hoc tuenda et conservanda solo

ut nullus nos error nulla vis adeo possit avertere Vera igitur Cice Cicero
ronis illa sententia est Nemo iustus inquit potest esse qui mortem qui dolorem
qui exilium qui egestatem timet Item Senece in libris moralis philosophie
dicentis Hic est ille homo honestus non apice purpurea ne non
lictorem insignis ministerio sed nulla re minor qui cum mortem in
vicinia videt non sic perturbatur tamquam rem novam viderit qui sive
toto corpore tormenta patienda sunt sive flamma ore rapienda
et sive extendende per patibulum manus non querit quid patiatur
sed quam bene Qui autem deum colit hec patitur nec timet Ergo iustus
est hiis rebus affatur ut neque virtutes neque virtutum exactissimos
limites aut tenere possit omnino quisquis est a religione dei sin
gularis alienus. **Quod precepta dei quibus insistendum est
a philosophicis dissident institutis et quantus sit pacie tytulus.**
Sed omittamus philosophos qui aut nichil omnino sciunt. **Capitulum 18m.**
idque ipsum pro summa scientia preferunt aut qui non conspiciunt ea
que sciunt aut quod quoniam se putant scire que nesciunt inepte arroganterque
despiciunt Nos igitur ut ad propositum revertamur quibus solis adeo
veritas revelata et celitus missa sapientia est faciamus que iubet
illuminator noster deus Sustineamus invicem et labores huius vite
mutuis adiumentis perferamus nec tamen si quid boni operis fece
rimus gloriam captemus ex eo Monet enim deus operatorem iustitie
non oportere esse iactantem ne non tam mandatis celestibus No
obsequendi quam studio placendi humanitatis officio functus esse
videatur Habeatque iam precium glorie quod captavit nec premium ce
lestis illius ac divine mercedis accipiat Cetera que observare
cultor dei debet facilia sunt illis virtutibus comprehensis pro
mentiatur umquam decipiendi aut nocendi causa Est enim nephas
eum qui veritati studeat in aliqua re esse fallacem aut ab ipsa
qua sequitur veritate discedere In hac iustitie virtutumque omnium vi
a nullus mendacio locus est Itaque viator ille verus ac ius
tus non dicet illud Lucilianum Homini amico ac familiari
non est mentiri meum sed etiam inimico atque ignoto existima
bit non esse mentiri suum Nec aliquid committet ut lingua inter No
pres animi a sensu et cogitatione discordet Pecuniam si quam
crediderit non accipiat usuram ut et beneficium incolume sit quod
succurrerit necessitati et abstineat se prorsus alieno In hoc genere
officii debet suo esse contentus quem oporteat alias ne proprio quidem
parcere ut bonum faciat Plus autem accipere quam dederit iniustum est
Et qui facit insidiatur quodammodo ut ex alterius necessitate
predetur At iustus numquam pretermittet quominus aliquid mi
sericorditer faciat nec inquinabit se huiusmodi questu No

sed afficiet vt sine vllo suo dampno idipsum quod commodat inter bona
opera numeretur. Munus vero accipiat a paupere vt si quis ipse
prestiterit eo bonum sit quo fuerit gratuitum. Maledicenti vindic
tio rendeat. Nunquam ipse maledicat ne verbum malum procedat ex o
re hominis qui colit verbum bonum. Quin etiam caveat diligenter
ne quando inimicum sua culpa faciat. Et si quis extiterit tam pro
tervus qui bono et iusto faciat iniuriam clementer ac modera
te ferat et vltionem suam non sibi assumat sed iudicio dei reser
uet. Innocentiam semper et vbique custodiat. Quod preceptum non ad hoc
tantum valet vt ipse iniuriam non inferat sed vt illatam sibi non
vindicet. Sed etenim maximus et equissimus iudex speculator
ac testis omnium. Huic hominem preferat huic malit de causa sua
pronuntiare cuius sententiam nemo effugere potest nec defensione cuius
quam nec gratia. Ita fit vt homo iustus contemptui sit omnibus et quia pu
tabit semetipsum non posse defendere habebit pro segni et iner
te. Qui autem fuerit vltus inimicum hic fortis hic strenuus iu
dicatur hunc omnes verentur hunc colunt. Bonus vero ille tametsi pro
desse pluribus possit. Illum tamen suscipiunt qui nocere quam qui prodesse
possit. Sed iustum prauitas hominum depravare non poterit quo
minus deo studeat obtemperare. malitque contemptus esse dummodo semper boni fun
gatur officio mali nunquam. Cicero in iisdem illis officialibus. At
vero si quis voluerit animi sui complicatam notionem evoluere iam se ipse
doceat eum virum bonum esse qui prosit quibus possit nemini no
ceat nisi lacessitus iniuria. O quam simplicem veram sententiam duorum
verborum adiectione corrupit. Quid enim opus fuerat adiun
gere nisi lacessitus iniuria et vitium bono viro quasi caudam
turpissimam apponere patientieque que omnium virtutum maxima
est facere expertem. Nociturum esse dixit bonum virum si fuerit
lacessitus iam ex hoc ipso boni viri nomen amittat necesse est
si nocebit. Non minus enim mali referre iniuriam quam inferre.
Nam vnde sepe concitat tempestates. Et si patientiam qua virtu
te nil verius nichil homine dignius inveniri potest improbitati
opposueris extinguetur protinus tamquam igni aquam superfuderis. Si
vero provocatrix illa improbitas impatientiam sibi comparem nacta
est tamquam perfusa oleo tantum excitabit incendium vt id non flumen
aliquod sed offenso cruoris extinguat. Magna itaque patien
tie ratio est quam sapiens homo ademit bono viro vt enim malorum
fiat hec sola efficit. Que si detur omnibus nullum scelus nulla
fraus in rebus humanis erit. Quid igitur bono viro potest
esse tam calamitosum tamque contrarium quam ire frena permittere

que illum non modo boni sed etiam hominis appellatione despoliet
Siquidem nocere alteri ut ipse verissime ait non est secundum hominis
naturam Nam et pecudes si lacessas aut calce aut cornu repug
nant et serpentes ac fere ubi persequare ut occidas nego
tium non exhibent et ut ad hominum exempla redeamus imperiti
quoque et insipientes si quam accipiunt iniuriam ceco et irrationa
bili furore ducuntur et hijs qui sibi nocent vicem tribuere cona
tur In quo igitur sapiens ac bonus vir a malis et insipienti
bus differt nisi quod habet invictam paciam qua stulti carent
nisi quod regere se ac mitigare iram suam novit quam illi qui
virtute indigent frenare non possunt. Sed videlicet hoc illum decepit
fefellit quia cum de virtute quereret in quacumque contentione vincere
putavit esse virtutis nec videre ullo modo potuit hominem dolo
ri et ire succumbentem et hijs affectibus indulgentem quibus
debet potius reluctari et ruentem quacumque improbitas provocaverit
virtutis offitium non tenere. Qui enim referre iniuriam nititur
eum ipsum a quo lesus est gestit imitari. Ita qui malum imitatur
bonus esse nullo pacto potest. Duobus igitur verbis duas virtutes max
imas bono et sapienti viro innocentiam pacientiamque detraxit
Sed quia ipse caninam illam facundiam sicut salustius ab Ap
pio dictum refert exercuit voluit hominem caninio modo
vivere ut remordeat lacessitus Que retributio contumelie quam perni
ciosa sit et quas edere soleat strages unde oportunius pete
tur exemplum quam ex ipsius preceptoris tristissimo casu qui
dum hijs philosophorum preceptis obtemperare gestit ipse se perdidit Qui
si lacessitus iniuria pacientiam tenuisset si dissimulare sciret
contumeliam boni viri esse didicisset nec illas nobiles orationes
alieno tytulo inscriptas insania et levitas et infamia [?] protu
lisset numquam capite suo rostra in quibus ante floruerat cruen
tasset nec tempus [?] funditus proscriptio illa delesset Sapientis
ergo ac boni viri est velle certare ac se periculo committere quoniam et
vincere non est in nostra potestate et est anceps omne certamen sed
est sapientis atque optimi viri non adversarium velle tollere quod
fieri sine scelere ac periculo non potest sed certamen ipsum quod fieri
et utile et iuste potest Summa igitur virtus habenda paciencia est quam
ut caperet homo iustus voluit illum deus ut supradictum est pro iner
te contempni Nisi enim contumelijs fuerit affectus quantum valeat
fortitudinis in seipso cohibendo ignorabitur. Si autem lacessi
tus iniuria retundere repere [?] cepit persequi victus est. Si vero
motum illum ratione compresserit hic plane imperat sibi hic regere se

pt. Que sustentatio sine dubio recte patientia nominatur que una virtus omnibus est opposita vitiis et affectibus. Hec perturbatum animum ac fluctuantem ad tranquillitatem suam revocat. Hec mitigat, hec hominem sibi reddit. Ergo quoniam nature repugnare impossibile est et inutile ut non commoveamur, omnino prius tamen quam commotio illa prosiliat ad nocendum quod fieri potest maturius sopiatur. Precepit deus non occidere solem super iram nostram ne furoris nostri testis abscedat. Denique Marcus tullius contra suum preceptum de quo paulo ante dixi oblivionem iniuriarum in magnis laudibus posuit. Spero inquit cesar qui oblivisci nichil soles nisi iniurias. Quod si hoc ille faciebat homo non a celesti tantum sed a publica quoque civilique iusticia remotissimus quanto magis id nos facere debemus qui immortalitatis velut candidati sumus.

Cur peripatetici Stoycis obviant in defensione affectuum et quod sunt tres furie quas poete finxerunt et quis eorum usus sit vel abusus. Capitulum 19m.

Stoycis igitur affectus ex homine tamquam morbos conantibus evellere peripatetici se opponunt eosque non modo retinent sed etiam defendunt nichilque in homine esse dicunt quod non magna ratione ac providentia sit innatum. Recte id quidem si singularum rerum veros terminos sciret. Itaque iram ipsam istam cotem dicunt esse virtutis tamquam nemo possit adversus hostem fortiter dimicare nisi fuerit ira concitatus. Quo plane ostendunt nec quid sit virtus scire se nec cur homini tribuerit iram deus. Que si homini ideo data est ut ea utamur ad occidendos homines, quid immanius homine, quid similius feris belluis existimandum est quam id quod ad communionem et innocentiam fecit deus. Tres sunt igitur affectus qui homines in omnia facinora precipites agant: ira, cupiditas, libido. Propterea poete tres furias esse dixerunt que mentes hominum exagitent. Ira ultionem desiderat, cupiditas opes, libido voluptates. Sed hiis omnibus deus certos limites statuit. Quos si transcenderint maiores se esse reperiunt necesse est naturam suam depravent et in morbos ac vitia vertantur. Qui autem sint isti limites non est magni operis ostendere. Cupiditas ad ea comparanda nobis data est que sunt ad vitam necessaria, libido ad sobolem propaganda, ire affectus ad coercenda peccata eorum qui sunt in nostra potestate, id est ut arctiore disciplina minor etas ad probitatem iustitiamque formetur, que nisi metu cohibeatur licentia pariet audaciam que ad omne flagitium et facinus evadet. Itaque ut ira uti adversum minores et iustum esse et necessarium sic adversum pares et pernitiosum est et

impiu Impiu q violatur huanitas pnitiosu q ill repug
natibq aut pdere nece est aut pire Hanc aut qua dixi ro
nem cur homi sit ire affectq datq ex ipius dei pceptis in
tellig pt qui iubet uti maledictis et ledentibq no irasca
mur Manq aut nras supra minores sp habeamq hoc
est ut peccantes eos assiduis verberibq corrigamq ne amo
re inutili et indulgentia nimia educent ad malu et
ad vicia nutriant Sed reru iperiti et rois ignari et
eos affectq qui sut homi ad usus bonos dati extra mo
dum eruperunt et latiq q ro postulat euagant Inde insipienter ac im
pie vivit vtut ira cont pares hinc dissidia hic expul
siones hinc bella con iusticia nata sut vtut cupiditate
ad congerendas opes hinc fraudes hinc latrocinia hinc
om scelerū gnia exorta sut vtut libidine ad capiedas
tm voluptates hinc stupra hic adulteria hic corruptele
omes extiterunt Quicuq ig illos affectq intra fines su
os redegerit qd ignorates deu facere no pnt hic patiens hic
fortis hic iustus est De quinq sensuu voluptatibq et
quae plq voluptatis datu sit homi q aiantibq ceteris et
pmu de voluptate visus et de spectaculis et de ludoru
Restat ut con quinq et spectaculoz auctoribq / Ca^m 20^m
sensuu voluptates dica breuit ria et ipius libri
mensura ia modu flagitat que omes qm vitiose ac mor
tifere sut virtute supari atq opprimi debent ul q paulo
an dicebā de affectibq et sua rone reuocari Cete aiantes
preter vna voluptate que ad gnandu ptinet nulla sen
tiunt vtut gº sensibq ad nature sue vtilitate vtent vt appe
tant ea quibq opus est ad vita tuenda audiunt inuice
seq dinoscunt ut possint aggregari q vtilia sint ad vitam
aut ex odore inueniunt a ex sapore pcipiunt inutilia res
puunt ac recusant edendi ac bibendi officiu ventris ple
nitudine metiuntur Homi vero solertissimi artificis
puidentia dedit voluptate infinita et in vitiu cadente
quia pposuit ei vtute que cu voluptate sp taq cu do
mestico hoste pugnaret Cicero in Catone maiore Stupra
vero inquit et adulteria et ome flagitiu nullis excita
ri aliis illecebris nisi voluptatis cuq omni sine ra
sine quis deq nichil mete prestabilius dedisset Huic di
uino muneri ac dono nichil tam inimicu q volupta
tem Nec em libidine dominante tpantie locu ee neq

in voluptatis estu virtutem posse consistere. Sed e contrario
deus ideo virtutem dedit ut expugnaret ac vinceret voluptatem
eamque egredientem fines sibi datos intra prescriptum coherceret
ne hominem suavitatibus delinitum atque captum dicioni sue sub
iceret ac sempiterna morte multaret. Voluptas oculorum varia
est et multiplex que capitur ex aspectu rerum que sunt in usu homi
num vel nature vel operis delectabiles. Hanc philosophi rectissime sustulerunt.
Aiunt enim multo esse preclarius et homine dignius celum potius
quam celata tueri. Et hoc pulcerrimum opus micantibus astro
rum luminibus tamquam floribus adornatum quam picta et ficta et gemmis
distincta mirari. Sed cum diserte ad contemptum terrestrium nos
exhortati sint et ad celi spectaculum excitaverint, tamen specta
cula hec publica non contempnunt. Itaque hiis et delectantur
et libenter intersunt. Que cum maxima sint irritamenta viciorum
et ad corrumpendos animos potissimum valent tollenda sunt nobis
quia non modo ad beatam vitam nichil conferunt sed etiam nocent plu
rimum. Nam qui hominem quamvis ob merita dampnatum in conspec
tu suo iugulari pro voluptate computat conscienciam suam polluit
tam scilicet quam homicidii quod fit occulte spectator et particeps
fiat. Hos tamen ludos vocant in quibus humanus sanguis effun
ditur. Adeo longe ab hominibus secessit humanitas ut cum animas
hominum interficiant ludere se opinentur. Querere nunc an possint
pii et iusti homines esse qui constitutos sub ictu mortis ac misericordiam
deprecantes non tantum patiuntur occidi sed et flagitant feruntque ad
mortem crudelia et inhumana suffragia nec vulneribus sati
ati nec cruore contenti quin etiam percussos iacentesque repeti
iubent et cadavera ictibus dissipari ne quis illos simulata
morte deludat. Irascuntur etiam pugnantibus nisi celeriter duo
bus alter occisus est et tamquam humanum sanguinem siciant ode
runt moras. Alios illis compares dari poscunt recentiores
ut quam primum oculos suos sacient. Hac consuetudine imbuti
humanitatem perdiderunt. Itaque non parcunt etiam innocentibus sed ex
ercent in omnes quod in malorum trucidatione didicerunt.
Huius igitur publici homicidii socios et participes esse non
convenit eos qui iusticie viam tenere nituntur. Non enim cum oc
cidere vetat, latrocinari nos tantum prohibet quod ne per leges
quidem publicas licet, sed ea quoque ne fiat monet que apud
homines pro licitis habentur. Ita neque militare iusto licebit cu
ius militia est ipsa iusticia. Neque vero accusare quemquam crimine
capitali quia nichil distat utrum ne ferro an verbo potius

occidas enim omnino ipsa prohibet. Itaque in hoc dei precepto nul-
lam prorsus exceptionem fieri oportet quin occidere hominem sit semper
nephas quem deus sanctum animal esse voluit. Ergo ne illud quidem
concedi aliquis existimet ut recens natos liceat oblidere que
maxima est impietas. Ad vitam enim deus inspirat animas non ad mortem.
Verum homines ut quod sit facinus quo manus suas non polluant
rudibus adhuc simplicibus animabus abnegant lucem non a se datam.
Expectet vero aliquis ut alieno sanguini parcant qui non parcunt
suo. Sed hii sine ulla controversia scelerati et iniusti. Quid
illi quos quos falsa pietas cogit exponere num possunt innocentes
existimari qui viscera sua in predam canibus obiciunt et
quantum in ipsis est crudelius necant quam si strangulassent. Quis
dubitat quin impius sit qui aliene misericordie locum non tribuit.
Qui etiam si contingat ei quod voluit ut alatur addixit certe
sanguinem suum vel ad servitutem vel ad lupanar. Que
autem possint vel soleant accidere in utroque sexu per errorem quis
non intelligit quis ignorat. Quod vel unius Edipodis declarat
exemplum duplici scelere confusum. Tam igitur nepharium
est exponere quam necare. At enim parricide facultatum angus-
tias conqueruntur nec se pluribus liberis educandis sufficere
posse pretendunt quasi vero aut facultates in potestate sint pos-
sidentium aut non cotidie deus ex divitibus pauperes et ex pau-
peribus divites faciat. Quare si quis liberos ob paupe-
riem non poterit educare satius est ut se ab uxoris con-
gressione contineat quam sceleratis manibus dei opera corrumpat.
Ergo si homicidium facere nullo modo licet nec interesse omnino
conceditur ne conscientiam perfundat ullus cruor. Siquidem pro pluris
sanguis ille prestatur. In scenis quoque nescio an sit corru-
ptela viciosior. Nam et comice fabule de stupris vir-
ginum loquuntur aut moribus meretricum et quo magis
sunt eloquentes qui flagitia illa finxerunt eo magis sententia-
rum elegantia persuadent et facilius inherent audientium
memorie versus numerosi et ornati. Item tragice historie
subiciunt oculis parricidia et incesta regum malorum et co-
turnata scelera demonstrant. Histrionum quoque impu-
dicissimi motus quid aliud nisi libidines et docent et in-
stigant quorum enervata corpora et in muliebrem incessum
habitumque mollita impudicas feminas inhonestis gestibus
mentiuntur. Quid de mimis loquar corruptelarum preferen-
tibus disciplinam qui docent adulteria dum fingunt et si

mulatis erudiunt ad vera quid iuvenes aut virgines faciant
cum hec et fieri sine pudore et spectari ab omnibus libenter cernunt
Admonentur utique quid facere possint et inflamantur libi
dine que aspectu maxime concitatur ac se quisque pro sexu in
illis imaginibus prefigurat probantque illa dum rident et ad
herentibus vitiis corruptiores ad cubicula revertuntur nec pueri
modo quos prematuris vitiis imbui non oportet sed etiam
senes quos peccare iam non decet Circensium quoque ludorum
ratio quid aliud habet nisi levitatem vanitatem insaniam
Tanto namque impetu concitantur animi in furorem quanto illic im
petu curritur ut iam plus spectaculi exhibeant qui spectandi
gratia veniunt cum exclamare et efferri et exilire ceperint
Vitanda ergo spectacula omnia non solum ne quid vitiorum pec
toribus insidiat sedata et pacifica esse debent sed ne cuius
nos voluptatis consuetudo deliniat et a deo atque bonis
operibus avertat Nam ludorum celebrationes deorum festa sunt
siquidem ob natales eorum vel templorum novorum dedicationes
sunt constituti Et primitus quidem venationes que vocantur munera
Saturno sunt attribute Ludi autem sceneci libero Circenses vero
Neptuno paulatim tamen et ceteris diis idem honos tribui cepit
singulique ludi nominibus eorum consecrati sunt sicut Sisinnius Ca
pito in libris spectaculorum docet Si quis igitur spectaculis
interest ad que religionis gratia convenitur discessit a dei cul
tu et ad deos se contulit quorum natales et festa celebravit

De voluptate aurium et quid sibi velit divinorum eloqui
orum simplicitas que omnibus carminibus et floribus pompis
que verborum preferenda est Capitulum 21 :·

Aurium voluptas ex vocum et cantuum suavitate percipitur
que scilicet tam viciosa est quam oblectatio illa de qua diximus ocu
lorum. Quis enim non luxuriosum ac nequam putet eum qui scenicas
artes domi habeat Atqui nichil refert utrum ne luxuriam
solus domi an cum populo exerceas in theatro Sed iam de specta
culis dictum est restat unum quod est nobis expugnandum ne capia
mur hiis que ad sensum integrum penetrant Nam illa omnia
que verbis carent id est aeris et nervorum suaves soni possunt
facile contempni quia non adherent nec scribi possunt Carmen
autem compositum et oratio cum suavitate decipiens capit men
tes quo voluerit impellit Inde homines litterati cum ad religionem
dei accesserint ab aliquo imperito doctore fundati minus
credunt Assueti enim dulcibus et politis sive orationibus sive car
minibus divinarum litterarum simpliciter communemque sermonem

p sordida aspnant². Id em querut quod sensu demulceat
presuadet aut quitqd suaue est Et aio penit⁹ du delectat
insidit Illu igit² deus et metis et vocis et lingue artifex
diserte loqui no pt. Immo vo suma pudentia care fuco
voluit ea que diuina sut vt omes intelligent q ipe oib⁹
loquebat². Ergo qui vtuti studet qui no vlt seipe decipe
abiciat inimicas ac noxias voluptates q aiam sibi vin
ciant vt corpus cibi dulces pferunt² vera falsis etna
breuib⁹ utilia iocudis. Nichil aspctu gratu sit nisi quod
iuste qd pie fieri videas. michil auditu suaue nisi qd alit
aiam melioreq te reddit. Maximeq hic sens⁹ no est ad ui
tiu detorquend⁹ qui nob ideo dat⁹ est vt doctrina dei pci
pe possem⁹. Itaq si voluptas est audire cant⁹ et car
mina dei laudes cane et audire iocudu sit. Hec est vo
luptas va que comes est et socia virtutis. Hec e no ca
duca et breuis vt ille quas appetut qui corpori vt pecudes
seruiut sed ppetua et sine vlla intermissione delectans.
Cuius terminos si quis excesseit nichilq aliud ex volupte
petierit nisi ipam voluptate. hic morte meditat². qa
sicut vita ppetua in vtute est. ita mors in voluptate. Q
em tpalia maluerit carebit eternis Qui eterna ptulerit
celestia habebit. · De voluptate olfatus et gustus qua
vir prudens euitare debet vt laqueos et tendiculas mortis

Ad voluptates aut saporis et odoris qui duo Ca^m. xx^m
sens⁹ ad solu corp⁹ ptinet michil e qd a nob dispu
tetur nisi quis forte exigit vt dicam⁹ turpe esse sapienti
ac bono si ventri et gule seruiat si vnguentis oblit⁹ vt
florib⁹ coronat⁹ incedat. Que q fut vtiq insipiens et inept⁹ et nich
il est et qui vt odor quide vtutis attigerit quis fortasse qspia
dixerit. Cur g° illa facta sut n vt hijs fruam². At em sepe
ia dictu est vtute nulla futura fuisse nisi haberent que
opprimet. Itaq fecit oia de⁹ ad instruendu certamen reru
duaru. Ergo illecebre iste voluptatu arma sut illi⁹ cui⁹
opus vnu est expugnare vtute iusticiaq ab homib⁹ ex
cludere. His blandimentis et suauitatib titillat aias. scit
em quia mortis est fabricatrix voluptas. Nam sicut de⁹
hoiem ad vitam non nisi p virtute ac labore vocat. I
ta ille ad morte p delicias ac voluptates. Et sicut ad ve
ru bonu p fallacia mala. sic ad veru malu p falla
cia bona puenit². Cauenda sut igi² oblectamenta ista
tamq laquei et plage ne suauitatu molitie capti subdi

tionem mortis cum ipso corpore dedicavimus cui nos mancipavimus

De voluptate tactus et quare in homine sit vehementior quam in ce
teris animalibus et quantas per eum dyabolus turpitudines inge
rat et pericula scheme et de licito coitu et illicito et quare
inter omnia animantia sola mulier post conceptum sit patiens
viri et quis sit continentie vel incontinentie locus. Capitulum 23m

Veniamus nunc ad eam quam percipitur ex tactu voluptatem qui
sensus est quidem totius corporis sed ego non de ornamentis
aut vestibus sed de sola libidine dicendum michi puto que maxime
cohercenda est quia maxime nocet. Cum excogitasset deus duorum
sexuum racionem attribuit. His ut se invicem appeterent et con
iunctione gauderet. Itaque ardentissimam cupiditatem cunctorum
animantium corporibus admiscuit ut in hos affectus avidissime
ruerent eaque racione propagari et multiplicari genera possent.
Que cupiditas et appetentia in homine vehementior et acrior
invenitur vel quia hominum multitudinem voluit esse maiorem
vel quoniam virtutem soli homini dedit ut esset laus et gloria in co
hercendis voluptatibus et abstinentia sui. Scit ergo adversa
rius noster quanta sit vis huius cupiditatis. Quam quidem necessita
tem dicere maluerunt eamque a recto et bono ad pravum et ad ma
lum transfert. Illicita enim desideria immittit ut aliena conta
minet quibus habere propria sine delicto licet. Obicit quippe o
culis irritabiles formas suggeritque fomenta et vitiis pabu
lum subministrat tum in intimis visceribus stimulos omnes con
turbat et commovet et naturale illum incitat atque inflammat ar
dorem donec irretitum hominem implicatumque decipiat. Ac ne
quis esset qui penarum metu abstineret alieno. Lupanaria
quoque constituit et pudorem infelicium mulierum publicavit
ut ludibrio haberet tam eos qui faciunt quam quas pati ne
cesse est. His obscenitatibus animas ad sanctitatem genitas velut
in ceno gurgite demersit. pudorem extinxit. pudiciciam
flagitavit. Idem etiam mares maribus admiscuit et nephan
dos coitus contra naturam contraque institutum dei machinatus est.
Sic imbuit homines et armavit ad nephas omne. Quid enim
potest esse sanctum hiis qui etatem imbecillem et presidio indigentem
libidini sue depopulandam fedandamque substraverint. Non
potest hec res pro magnitudine sceleris enarrari. Nichil am
plius istos appellare possum quam impios et parricidas quibus
non sufficiat sexus a deo datus nisi etiam suum sexum prophane
ac petulanter illudant. Hec et tamen apud illos levia et quasi
honesta sunt. Quid dicam de hiis qui abhominanda non

libidine ſed infamia potius exeunt Piget dicere ſequid hys
facit credamus quos non piget facere Et tamen dicendum est quia
fit de istis loquor quorum teterrima libido et execrabilis
furor non capiti quidem parcit Quibus hoc verbis aut qua
indignatione tantum nephas proſequar Vincit officium lingue
ſceleris magnitudo Cum igitur libido hec edat opera et hec faci
nora designet ad uſus eam virtute maxima ſummus quisque
affectus illos frenare non potest cohibeat eos intra preſcriptum legi
timi thori ut et illud quod avide   aſſequatur et tamen in
peccatum non incidat Nam quid ſibi homines perditi volunt
Nempe honesta opera voluptas ſequitur ſi ipsam per ſe appe
tunt iusta et legittima ſrui per ſe licet Quod ſi aliqua neccessitas
prohibebit tunc vero maxima adhibenda virtus est ut cupiditati
continentia reluctetur Nec tantum alienis thoris quos attingere
non licet verum etiam publicis vulgatisque non licet Abſtinendum
deus precepit docetque nos cum duo inter ſe corpora fuerint copula
ta unum corpus effici Ita qui ſe ceno immerſerit ceno ſit obli
tus necesse est Et corpus quidem cito ablui potest Mens autem conta
gione impudici corporis inquinata non potest niſi et longo tempore
et multis bonis operibus ab ea que inheſerit colluvione pur
gari Oportet ergo ſibi quisque proponere duorum ſexuum coniunctionem
gignendi causa datam eſſe hominibus eamque legem hiis affectibus
poſitam ut ſucceſſionem pariant Sicut autem nobis dedit deus non
ut ſpectemus voluptatemque capiemus ſed ut videamus propter eos actus
qui pertinet ad vite neccessitatem Ita genitalibus corporis partem quod no
men ipsum docet nulla alia causa niſi efficiende ſobolis acce
pimus huic divina legi ſumma devotione parendum est Sint
omnes qui ſe diſciplinas dei proſitebuntur ita morati et inſti
tuti ut imperare ſibi poſſint Nam qui voluptatibus indulget
qui libidini obſequuntur hii animam ſuam corpori mancipat ad
mortemque condempnat quia ſe corpori addixerunt in quo habet
mors poteſtatem Unusquisque ergo quantum potest formet ſe ad vere
cundiam pudoremque colat castitatem conſcientia et mente tueatur
Nec tantum legibus publicis pareat ſed ſit ſupra omnes leges qui
legem dei ſequitur Quibus bonis ſi aſſueverit iam pudebit eum
in deteriora deſcendere Modo placeant recta et honesta que
melioribus iocundiora ſunt quam prava et inhonesta peioribus
Nondum omnia castitatis officia execut[us] ſum qua non modo deus
intra privatos parietes ſed etiam preſcriptio lectuli termino
fidem ſervet Non enim ſicut iuris publici ratio est ſola
mulier adultera est que habet alium maritus autem etiam ſi

plures habeat a crimine adulterij solutus est Sed diuina lex
No ita duos in matrimonium quod est in corpus vnum pari iure co
niungit vt adulter habeatur et quisquis compagem corporis in
diuisa distraxerit. Nec ob aliam causam deus cum ceteras animantes
suscepto fetu maribus repugnare voluisset sola omnium mu
lierem patientem viri fecit scilicet ne feminis repugnantibus libido
cogeret viros aliud appetere eoque facto castitatis gloriam non
tenerent Sed neque mulier virtute pudicicie caperet si peccare
non posset Nam quis mutum animal pudicum esse dixerit quod
suscepto fetu mari repugnat Quod ideo facit quia necesse est
in dolorem atque periculum veniat si admiserit. Nulla igitur laus
est non facere quod facere non possis Ideo autem pudicitiam in homine
laudatur quia non naturalis est sed voluntaria Seruanda igitur fides
ab vtroque alteri est vno exemplo continentie docenda vxor
vt se caste gerat Iniquum est enim vt id exigas quod prestare
ipse non possis Que iniquitas id efficit profecto vt essent ad
ulteria feminis egre ferentibus prestare se fidem non exhibe
tibus mutuam caritatem Denique nulla est tam perditi pudo
ris adultera que non hanc causam vitijs suis pretendat
iniuriam se peccando non facere sed referre Quod optime quin
tilianus expressit Homo inquit neque alieni matrimonij absti
nens neque sui custos que inter se natura connexa sunt Nam neque
maritus circa corrumpendas aliorum coniuges occupatus potest va
care domestice sanctitati et vxor cum in tale inciderit matrimo
nium exemplo ipso concitata aut imitari se putat aut vin
dicari Cauendum ne igitur occasionem vitijs nostra intemperantia
demus sed assuescant inuicem mores duorum et iugum paribus
animis ferant Nos ipsos in altero cogitemus Nam fere
in hoc iusticie summa consistit vt non facias alteri quicquid
ipse ab altero pati nolis Hec sunt que ad continentiam precipi
untur a deo verumtamen ne quis diuina precepta circumscribere
se putet posse addantur illa vt omnis calumpnia vt occa
sio fraudis remoueatur adulterum esse qui a marito di
missam duxerit et eum qui preter crimen adulterij vxorem
duxerit vt alteram ducat dissociari enim corpus et distra
No hi deus nolit Preterea et animo concupiscat Adulteram enim
fieri mentem si vel imaginem voluptatis sibi ipsa depinx
erit Mens est enim que peccat que inmoderate libidinis fruc
tum cogitatione complectitur In hac crimen in hac omne delic
tum Nam et si corpus nulla sit labe maculatum non constat

tn pudicitie eo si animus incesta est n. illibata castitas vi
deri pt vt constantia cupiditatis inquinavit Nec vo aliqs
existimet difficile esse frenos īponē voluptati eāq3 vagā
et errātē castitatis pudicitieq3 limitibq includē cū ppo
situ sit hominibq etiā vincē ac plimi btam atq3 īcorrup
tā corpis integritatē retinuerūt multiq3 sunt qui hoc
celesti vite genē felicissime pseuant. Et quidē deq non
ita fieri pcepit tāqm astringat quia gnari hoies oportet
s3 tāqm sinat Scit enim quāta hys affectibq īposuerit necessi
tem Si quis h. inquit facē potuerit habebit eximiam
īcpabilemq3 mercedem Quod cōtinentie genq quasi fasti
giu ē oīm cōsumatioq3 vtutū ad quā si quis eniti atq3
eluctari potuit hūc seruū deq hūc discipulū mgr agno
noscat hic trā triumphavit hic erit cōsilis deo q vtutem
dei cepit hec quidē difficilia vident. s3 de eo loquimur
cui scalatis oibus terrenis iter in celū parat. Illā q
virtq in dei agnitione cōsistit omia certania sūt dū
que ignores ubi cognoveris facilia p ipas difficulta
tes nobis exuendū qui ad sumū bonū tendimus.

De pnia et fructu eiq et cōsue stimulis et de stricto iudicio dei et ex qbq sacrificiis et ī q ara posat placari.

Nec tn desperat aliquis vt de se desperet si aut ui Cam. ȝcm. cupiditate victq ā libidine ipulsq ā errore deceptq aut
vi coactq ad iniustitie viā lapsq est pt enim reduci ac liberari si
eū peniteat actorū et ad meliora cōversq satis deo faciat qd
fieri posse Cicero nō putavit Cuiq h. in achademico vba
sūt qd si licet vt hys qui in itinē deerravissent sic vitam
deviam secutos corrigē errorē in penitendo facilior esset me
datio temeritatis Licet plane. Nam si liberos nros cū delic
torū suorū cernimq penitē correctos esse arbitrem. et abdi
catos abiectosq3 rursq tn sustentamq nitendo posse placa
ri. Ergo idē deus ac pares indulgentissimq remissurū se
penitentibq pctā pmittit et oblitteraturū omes iniq
tates eiq qui iustitiā denuo cepit opari. Sicut enim nichil
pdest male viventi anteacte vite pbitas quia supue
niens neqtia iustitie opa delevit Ita nichil officiunt
pctā vetera correcto quia supuenies iustitia labem vite
prioris abolevit Quem enim facti sui penitet errore
suū pristinū intelligit Ideoq3 meliq Greci et sapientius

cantius Metanoeam dicunt quam nos latine possumus resi
piscentiam dicere Resipiscit enim ac mente sua quasi ab insa
nia recipit quem errati piget Castigatque seipsum dementie
et confirmat animum suum ad rectius vivendum Tum illud ip
sum maxime cavet ne rursus in eosdem laqueos inducatur De
nique muta quoque animalia cum fraude capiuntur si aliquo se
modo in fuga extricaverint fiunt postmodum cautiora vi
tantque semper omnia in quibus dolos insidiasque senserunt Sic ho
minem penitencia cautum ac diligentem facit ad evitanda peccata
in que semel fraude decideit Nemo enim potest esse tam prudens
tam circumspectus ut non aliquando labatur Et ideirco deus imbe
cillitatem nostram sciens pro sua pietate aperuit homini portum
salutis ut huic necessitati cui fragilitas nostra subiecta est me
dicina penitencie subveniret Ergo quicumque aberraverit refe
rat pedem seque quam primum recipiat ac reformet Sed revocare
gradum superasque evadere ad auras hoc opus hic labor
est Degustatis enim male iocunde voluptatibus vix divel
li ab hiis possunt facilius recta sequerentur si earum suavi
tates non attigissent Sed si eripiat se male persuasi co
deprnabit hiis errorem omnis si errore suum vita meliore cor
rexerint Nec lucrari se quisquam putet si delicti consciam non
habebit Scit ille omnia in cuius conspectu vivimus ut si uni
versos homines celare possumus deum possumus Cui nichil abscon
ditum nichil potest esse secretum Et hortationes suas Seneca
mirabili sententia terminavit Illud inquit nescio quid ma
iusque quod cogitari potest numen est cui vivendo operam damus
huic nos approbemus Nichil prodest inclusam esse consciam pa
temus deo Quid verius dici potuit ab eo qui deum noscit quam
dictum est ab homine vere religionis ignaro Nam et maiestate
dei expressit maiorem esse dicendo quam ut eam cogitatio mentis
humane capere possit et ipsum vitatis attigit fontem sentiendo
vitam hominum superuacuam non esse Ut Epycurei volunt si deo
ab hiis opera vivendo dari siquidem iuste ac pie vixe
rint Potuit esse verus dei cultor si quis monstrasset
aut contempsisset profecto Zenone et magistrum suum Sotione
si vere sapientie ducem nactus esset Huic nos inquit approbe
mus celestis oraculus vox nisi antecedet ignorantie confessio
Nichil prodest inclusam esse consciam patemus deo Nullus

ergo mendatio nullus dissimulationi locus est quia parietibus
oculi hominum submouentur dei autem diuinitas ne visceribus
submoueri potest quo minus totum hominem perspiciat et norit
Idem in eiusdem operis primo Quid agas inquit quid machi
naris quid abscondis Custos te tuus sequitur Alium tibi peregri
natio subduxit alium mors alium valitudo Heret hic quo nun
quam carere potest Quid locum abditum legis et arbitrum remoues Pu
ta tibi contigisse ut oculos omnium effugias demens quid tibi
prodest non habere conscium habenti conscientiam Non minus mirabiliter
de conscientia et deo Tulius meminerit inquit deum se habere testem id est
ut ego arbitror mentem suam qua nichil homini dedit deus ipse
diuinius Item ait de iusto ac bono viro loquens Itaque talis vir
inquit non modo facere sed ne cogitare quidem quicquam audebit
quod non audeat predicare Purgemus igitur conscientiam que oculis
dei peruia est et ut ait idem semper ita viuamus ut rationem nobis red
dendam arbitremur putemusque nos momentis omnibus non in
aliquo ut ille dixit orbis terre theatro ab hominibus sed desuper spec
tari ab eo qui et iudex et testis ipse futurus est Cui rationem
vite reposcenti actus suos non infitiari licebit Igitur satius est
aut effugere conscientiam aut nosipsos ultro aperire animum et pernitie
recisis vulneribus effundere quibus nemo alius mederi potest nisi
solus ille qui gressum claudis visum cecis reddidit macu
lata membra purgauit mortuos excitauit Ille ardorem
cupiditatis extinguet extirpabit libidines inuidiam
distrahet iram mitigabit ille reddet veram et perpetuam sanita
tem Appetenda est omnibus medicina hec quoniam maiore periculo
vexatur anima quam corpus et quam primum latentibus morbis adhi
benda curatio est Neque enim si vtatur aliquis oculorum acie
clare membris omnibus integris firmissima totius corporis
valitudine tamen eum dixerim sanum si efferatur ira superbia tu
midus infletur libidini seruiat cupiditatibus inardescat
sed potius eum qui ad alienam felicitatem non attollat oculos
opes non admiretur Alienam mulierem sancte videat nichil
omnino appetat non concupiscat alienum non inuideat ulli non
fastidiat quemquam sit humilis misericors beneficus mitis humanus
pax in animo eius perpetua versetur Ille homo sanus ille iustus
ille perfectus est Quisquis igitur hiis omnibus preceptis celestibus
optemperauerit hic cultor est veri dei cuius sacrificia sunt
mansuetudo animi et vita innocens et actus boni Que omnia

qui exhibet totiens sacrificat quotiens bonum aliquid ac pium fe
cerit. Deus enim non desiderat victimam neque muti animalis neque mor
tis ac sanguinis sed hominis et vite. Ad quod sacrificium neque ver
benis opus est neque fibris neque cespitibus que sunt utique vanis
sima sed hiis que de intimo pectore proferuntur. Itaque in ara dei
que vera maxima est et que in corde hominis collata inquinari non potest
sanguine iusticia imponitur, paciencia fides innocencia castitas
abstinencia. Hic est verissimus ritus. Hec illa lex dei ut a Cice
rone dictum est preclara et diuina semper que recta et honesta
iubet vetat praua et turpia cuius parente sanctissime ac certissime
legi iuste ac legittime nemo est viuere. Cuius legis pauca eadem
capita posuit quam sui pollicitus cum me tirunculo esse dicturum
que summum fastigium virtuti et iustitie imponeret. Si quis vo
let cetera omnia comprehendere ex fonte ipso petat unde ad
nos riuus iste manauit. **De differentia doni et sacrificii di
uini et forma laudandi deum et orationis forma et fructu. Capitulum lxiii.**

Nunc de sacrificio ipso pauca dicamus. Ebur inquit Pla
to non castum donum deo. Quid ergo picta scilicet et texta preciosa
ymo vero non castum donum deo quicquid corrumpi quicquid subripi
potest. Sed sicut hic vidit non oportere viuenti offerri aliquid quod
sit ex mortuo corpore cur illud non vidit non debere incorporali mu
nus offerri. Quanto melius et verius Seneca. Voltis ne vos inquit
deo cogitare magnum et placidum et maiestate leni venerandum
amicum et semper in proximo non immolationibus et sanguine
multo colendum. Que enim ex trucidatione immerentium vo
luptas est sed mente pura bono honestoque proposito non templa
illi congestis in altitudine saxis extruenda sunt in suo cuique
consecrandus est pectore. Vestes igitur et gemmas et cetera que
habentur in precio si quis deo putat cara id plane quid sit
deus nescit qui putat voluptati esse eas res quas etiam ho
si contempserit iure laudabitur. Quid ergo castum quid deo dignum
nisi quod ipse in diuina lege illa poposcit. Duo sunt que offer
ri debeant donum et sacrificium ad tempus. Verum apud istos qui
nullo modo racione diuinitatis intelligunt donum est quidquid
auro argentoque fabricatur. Item quidquid purpura et serico tex
itur sacrificium est victima et quecumque in ara cremantur. Sed utroque
non utitur deus quia et ipse incorruptus est et illud totum in
corruptibile. Itaque deo utrumque incorruptibile offerendum est
quo utitur. Donum est integritas animi sacrificium laus et hy
mnus. Si enim deus non videtur ergo hiis rebus coli debet que
non videntur. Nulla igitur alia religio vera est nisi que
virtute ac iustitia constat. Quo autem deus iustitia hominis

vtat' intellectu facile e' Si em iustus fuit ho' accepta inmor
talitate metuu deo seruiet Hoies aut no nisi ad iustitia
nasci tu phi veteres tu etia Cicero suspicat' differes em
de legibus Sed in oim inquit que in hoim doctoru disputa
tione versant' nichil e' pfecto prestabilius q plane intelli
gi nos ad iustitia esse natos Id q° solu deo exhibe' atqz offrre
debemus ad qd' capiendu nos ipe genauit Hoc aut duplex
sacrificij genus q sit verissimu Trimegistus hermes ydoneus
testis est qui nobiscu id e' cu pphis quos sequim'. ta re q vb
congruit de iustitia sic locutus est Hoc vbu o fili adora et
cole Cultus aut dei vnus est malu no esse Itē in nullo ser
mone pfecto cu exaudisset Asclepiu querentu a filio suo
Vtru placet patri eius pferri thus et alios odores ad sacri
ficiu dei exclamauit. Bene bn o mi nate Asclepi Est ei
maxia ipietas tale quid de illo vno ac singulari bono i
aim induce Hec et hys silia huic no queuit Oim em
quecuqz sut plenus est et oim minime indiges Nos vo gra
tias agentes adoremus Huius em sacrificiu sola bndictio et
recte vbo em sacrificari oportet deo. Si quide deus vbu e' vt
ipe confessus est Summus igit' colendi dei ritus e' ex ore insti
hois ad deu directa laudatio. Que tn ipa vt deo sit accep
ta, et humilitate et timore et deuotione maxia opus e. Ne
quis forte integritatis atqz inocentie fiducia gerens timo
ris et arrogantie crime incurrat. eoqz facto gram vtutis
amittit Sed vt sit deo carus oiqz macula careat. miam
dei sp imploret Nichilqz aliud pcet' nisi pctis suis
venia licet nulla sint. Si quid aliud desiderauit. no e
opus dicto scienti quid velimus. Si quid em boni euene
rit. gras agat. si quid mali satisfaciat. et id sibi ob pcta
sua euenisse fatear'. Et nichilominus etia in malis gras
agat et in bonis satisfaciat. vt ide sit sp et stabilis et in
mutabilis et iconcussus Nec tn hoc in teplo putet sibi
esse faciendu s3 et domi et in ipo etia cubili suo Secuqz de
Seni deniqz habeat deu sp in corde suo consecratu qm
ipe est dei templu Quod si deo patri ac dno hac assiduita
te ho obsequio hac deuotione seruieris cosumata et pfecta
iustitia est Quam qui tenueit hic vt an attestati sumus
deo parauit hic religioni atqz offitio suo satis fecit

Explicit liber Sextus :~ Deo gratias
Incipiuntqz Capla Septimi libri :~